

Biz Çerkesler

ÖNSÖZ:

Çerkesler kimlerdir? Antik kökenleri, inanımları, örf ve adetleri, hangi dil ve ırk grubuna dahil oldukları ve tarih sahnesindeki yerleri nedir? Binlerce yıl ya adıkları tarihi vatanları olan Kuzey Kafkasya'dan neden ve nasıl ayrıldılar? Bu ayrılı bir göç olayı mıdır, yoksa bir sürgün mü? Kafkas-Rus Savaşları'nın sebepleri, oluşları ve sonuçları nelerdir? Günümüzde Çerkesler nerelerde ve nasıl yaşıyorlar?

Kafkasya, Kuzey Kafkasya, Güney Kafkasya neresidir? Hangi halklar ve uygarlıklar yaşıyor? Uygarlık tarihinde Kafkasya'nın rolü nedir? Bugünkü Kuzey Kafkasya'nın jeopolitik konumu, belediyesi, idari, siyasi ve ekonomik yapısı nedir?

Daha bunun gibi birçok konuda, Kafkas kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olarak günlük yaşamımızı paylaştığımız, kaderde ve kıvançta ortak hareket ettiğimiz milyonlarca insanın bizi tanımadığını ya da tanıyamadığını izliyoruz, zaman zaman bu genel tanıma eksikliğinden dolayı kamuoyuna yapılan yorumlamaların yanlışlığını, eksikliğini ve haksızlığını göremek üzülmüyoruz.

Kafkas Tarihi ve kültürü konusunda, meraklıları için çevremizde sınırsız ki birçok kaynak mevcuttur. Ancak kısa ama öz ve ifadelerle konuyu açıklayarak, kamuoyundaki genel bilgi eksikliğini bir ölçüde de olsa gidermek için elinizdeki bu yazı hazırlanmıştır.

Saygıyla sunuyoruz.

KAFKASYA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

KAFKASYA, KUZEY KAFKASYA ve GÜNEY KAFKASYA :

Ülkemizde birbirine çok karıştırılan ve ancak çok az sayıda kişinin sağlıklı ayrımını yapabildiği bu üç kavramın, hangi coğrafyayı ve cumhuriyetleri kapsadığını, en basit şekliyle aşağıda özetlenmiştir:

Kafkasya Azak Denizi, Maniç çukurlukları, Hazar Denizi ve Karadeniz arasında kalan Apollon Yarımadası'ndan başlayarak, kuzeybatı istikametinde toplam 1200 kilometre uzunluğundaki ünlü Kafkas sıradağlarının hem kuzeyini, hem güneyini içine alan geniş coğrafik bölgeye, genel bir ifadeyle "Kafkasya" denilmektedir. Oysa bu kavram Türkiye'de daha çok Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'ı içine alan, Güney Kafkasya anlamında yanlış bir şekilde kullanılmaktadır (Harita-1).

Kuzey Kafkasya Kuzey yarımkürede, 40-45 kuzey enlemleri ile 37-50 derece boylamları arasında kalan Avrupa kıtasının doğu ucundaki bir parçasıdır. Kafkas sıradağlarının kuzeyinde kalan ve batısında Azak ve Karadeniz, kuzeyde Maniç çukuru, doğuda Hazar Denizi ve güneyde dağlardan inip Karadeniz'e ulaşan ırmakları ile çevrili alan "Kuzey Kafkasya"dır. Abhazya ve Kuzey Osetya toprakları, kısmen dağ yamaçlarında ve kısmen güneyde kalıyorsa da, kültür dokusu ve köken ortaklığı bakımından kuzeye dâhil edilmektedir.

Güney Kafkasya (Transkafkasya) Kafkas sıradağlarının güneyinde kalan ve günümüzde Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'ı kapsayan bölge "Güney Kafkasya"dır. Tarihi ve kültürel bağlarına, coğrafya veya Kafkas sıradağları esas alındığında, Abhazya ve Güney Osetya da bu bölgeye dahil edilebilir.

ÇERKESYA

Birçok tarihçi ve haritacı Çerkeslerin yurdu anlamında sadece Adıge boylarının, Abhaz-Abazin boylarının ve Ubih halkının topraklarını kapsayan orta ve kuzeybatı Kafkasya için bu kavramı kullanmaktadır. Kafkas halklarının tümünü (Adıge, Abhaz, Ubih, Karaçay, Oset, Çeçen- ngu ve Da ıstanlılar) Çerkes üst kimliği kapsamında de erlendiren tarihçiler ve kurulu lar, tüm Kuzey Kafkasya'yı Çerkesya adıyla ifade etmektedirler.

KUZEY KAFKASYA ÜLKELERİNDE NÜFUS YAPISI

Kuzey Kafkasya'nın genel nüfusu, tarihi otoktan halklar olan Adıge-Abhaz-Ubih, Çeçen- ngu grupları ile Da ıstan bölgesinde yaşayan (Andi, Avar, Lak, Lezgi vb. kabileler) gruplarından oluşmaktadır. Nüfusun diğer bir bölümünü, daha sonradan yerleşen halklar olan Turani kökenli Karaçaylar, Balkarlar, Nogaylar, Kumuklar ve indo-germen kökenli bir halk olan Osetler oluşturmaktadır. Kafkas-Rus Savaşları sonrasında bölgeye koloniler halinde yerleşen Rus Kazakları, Rus, Belarus, Ukraynalı, Ermeni, Rum, Yahudi gibi yabancı gruplar ise nüfusun diğer bölümlerini oluşturmaktadır. Kuzey Kafkasya'nın, çok çeşitli farklı dil ve lehçelerin konuşulduğu bir bölge olması nedeniyle Kültürler mozaiği, Diller da , Kültürler da gibi tanımlamalarla da anılmaktadır (Harita-2).

Bölgenin son tespit edilen verilere göre genel nüfus bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Cumhuriyetin adı	Bölgesi	Yüzölçümü (km ²)	Toplam nüfusu ve ilk dört etnik grup %'si
Adıgey Cumhuriyeti	Maykop	7.600	447.109- %64.5Rus+24.5Adıge+3.4 Erm
Abhazya Cumhuriyeti	Sohum	8.600	340.000 -%40 Abhaz+18 Gür+16 Erm+16 Rus
Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti	Çerkesk	14.100	439.470 -%39 Karaç.+33 Rus+11 Adıge+7 Ab.
Kabartay-Balkar Cumhuriyeti	Nalçık	12.500	901.499 -%55.3 Kabrdy.+25Rus+12.9 Balkar
Da ıstan Cumhuriyeti	Mohaçkale	50.300	2.576.531- %24 Avar,17dargi,14 kumuk,13 lezgi
Çeçenistan Cumhuriyeti	Grozni	17.300	*Savaş nedeniyle sağlıklı bilgi mevcut değildir. Ancak daha önce; 1.350.000 kişilik nüfus, %83 Çeçen+10.9 ngu +6.4 diğer etniklerdi.
İnguşya Cumhuriyeti	Nazran	2.000	467.294 - %77 ngu , 20.4 Çeçen+1.3 Rus
Kuzey Osetya	Wladikavkaz	8.000	710.225 - %63 Oset+ 24Rus+3 ngu +3Ermen.
Güney Osetya	Thsinvali	3.900	100.000 - %66 Oset +28 Gürcü

NOT-1: Krasnodar'a yakın olan Adıgey köyleri ile Kıyıboyu bölgesindeki, yaklaşık 15 bin nüfusun yaşadığı köy ve kentler, özerk bir yönetimleri olmadığı için yukarıdaki çizelgeye dahil edilmemiştir.

NOT-2: Abhaz-Gürcü Savaşı sırasında eylemlere kurban oldukları tahmini 60-70.000 kadar Abhazya Gürcüsü, halen Tiflis ve yöresinde yaşamaktadır. Bir bölümü daha önce dönmüştür.

NOT-3: Bu verilerin geneline bakıldığında Kuzey Kafkasya'da Da ıstan'dan Batıya doğru gidildikçe Rus nüfusunun arttığı görülecektir ki, bu oran Adıgey'de % 65'lere kadar ulaşmaktadır.

STRATEJ K ÖNEM

Rusya'nın Kafkasya'daki petrol rezervlerinin %34'ü Stavropol bölgesinde, %33'ü Çeçenistan ve İngu Cumhuriyeti'nde, % 27'si Krasnodar bölgesinde, % 5'i Dağıstan'da ve %1'i Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nde yer almaktadır.

Kabardey-Balkar'da, yaklaşık olarak 300 milyon tonluk kullanılabilir petrol rezervi, 12 bin metre küp maden suyu kapasitesi, molibden ve volfram rezervleri işletmecilerini beklemektedir. Tarım ve hayvancılık yanında endüstri de nisbeten gelişmiştir.

Karaçay-Çerkes'de hayvancılık gelişmiştir. Ta kömürü, yakut, kimya, uranyum madeni, altın, rezervleri vardır ve ayrıca çimento fabrikasına sahiptir.

Abhazya, bir turizm cenneti olduğu kadar tropikal iklim meyveleri, ormancılık, balıkçılık ve hayvancılık da oldukça gelişmiştir. Adıgey, Karaçay ve Kabardeye salınlık, termal ve dağ turizmi, orman ürünleri, hayvancılık ve madencilik başta olmak üzere zengin doğal kaynaklara sahiptir. Dağıstan'da tarım, hayvancılık, balıkçılık ve havyar üretimi, Osetya'da sulama tarım, meyvacılık, kenevir, maden endüstrisi ve askeri üretim tesisleri önde gelirler.

Savaş öncesinde Çeçen ekonomisinin temeli petroldü. Petrol çıkarma tesisleri daha çok Grozni ile Gudermes arasındaki Sunja ve özellikle Malgobek civarında yer almaktadır. Tarım, büyük ölçekte Terek, Sunja ve Alhan-Yurt vadilerinde toplanır. 1998 yılında çimento, tekstil fabrikası ve un mamulleri endüstrisi de üretime başlamıştır.

İngu etya, Kabardey ile birlikte 1997 yılından itibaren 'Serbest Bölge' ilan edilmiştir. 1998 Mayıs ayında İngu etya ile ABD petrol şirketi "Pasifik Petroleum" arasında işletme ortaklığı anlaşması yapılmıştır.

SİYASİ ve DİNİ YAPISI

Rusların işgaline kadar, Kuzey Kafkasya'da feodalite hakimdi. Cemaat düzeni içinde örgütlenmiş olan Kuzey Kafkasyalılar, prenslikler içinde yönetilmekteydiler. 1864 yılında Kuzey Kafkasya'nın önemli bir nüfusu, kendi yurtlarından Osmanlı topraklarına sürgün edildiler. Yurtta kalabilenler ise çarlıkta çalıştılar. SSCB zamanında da otonom cumhuriyet ve bölgeler oluşturuldu.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra özerk yapılar, cumhuriyetler içinde yeniden yapılandılar. Kasım 1991'de Çeçenistan bağımsızlığını ilan etti. Ancak, bu bağımsızlığı kabul etmeyen Rusya Çeçenistan'ı işgal etti. Böylece Rus-Çeçen savaşları başladı. 1996 yılında, askeri açıdan Rusya yenilgiyi kabul ederek geri çekildi ve Hasavyurt Anlaşması imzalandı. Böylece, uluslararası hukuka göre Çeçenistan ayrı bir devlet olarak tanınmıştır. Ancak ikinci Rus-Çeçen savaşını başlatınca, Ruslar bu anlaşmayı geçersiz saydı.

1992 yılında Gürcistan, 1921 Anayasası'na geri döndü. Bu anayasada Abhazya'yı başlatılan bir hüküm olmadığından, Abhazya bağımsızlığını ilan etti. Gürcistan bu bağımsızlığı kabul etmeyerek Abhazya'yı işgal etti. Gürcü-Abhaz Savaşı sonunda Gürcü birlikleri geri çekildi. Halen Abhazya, Birleşmiş Milletler'in kontrolünde ablukaya alınmış ve hiçbir devletçe tanınmamış bir konumdadır. Güney Osetya'nın durumu da Abhazya'ya kısmen benzer ve Kuzey Osetya ile birleşmek istemektedir.

Rusya Federasyonu'na bağlı diğer federatif cumhuriyetler arasında yer alan Adıgey, Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkes, Kuzey Osetya, Dağıstan, İngu etya Cumhuriyetleri ile merkez Rusya arasında 1995 yılında "Yetki Paylaşımı Anlaşması" imzalandı. Bu anlaşmaya göre Federatif cumhuriyetler, siyasi ve askeri alanlarda da ekonomik, sosyal ve kültürel konularda diğer ülkelerle uluslararası boyutta ilişki kurmada serbesttirler ve ticari temsilcilikler açmak, anlaşmalar yapmak konusunda da yetki sahibidirler. Ayrıca bu cumhuriyetler bayrak, marş, parlamento, cumhurbaşkanı, hükümet ve yerel yönetimlere sahiptirler.

TUR ZM ve ULA IMI

Kuzey Kafkasya co rafik, ekolojik yapısı ve yeraltı kaynaklarıyla, turizm konusunda mükemmel bir potansiyele sahiptir.

Abhazya ve Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin co rafi ve ekolojik yapısı ile yeraltı kaynakları, turizm konusunda hiç tükenmeyen bir potansiyel içermektedir. Abhazya'da, Karadeniz sahilindeki 240 km.lik deniz eridi otellerle doludur. Turizm oldukça geli mi tir. Kabartay-Balkar'da da cılık ve kayakçılık turizmi geli mi tir. Nalçik'ten ba layan da turizmi, ırmaklar ve vadiler boyunca uzayıp gitmektedir. Özellikle, Kafkasya'nın en yüksek da ı Elbrus'un önlerindeki vadilerde, turistik otel, motel ve kampingler mevcuttur. Bu yüzden Elbrus'un zirvesi, yaz-kı da sporlarıyla ilgilenen on binlerce turistin u rak yeridir.

Kuzey Osetya'da Dargavs'ta bulunan ve benzeri olmayan 'Ölüler ehri' olarak adlandırılan yerüstü mezarları, Da ıstan'dan ba layarak Çeçenistan, Osetya ve Kabardey-Balkarya'ya kadar ula an bütün vadilerinde, stratejik öneme sahip binlerce sayıda gözetleme kuleleri ve kaleler vardır. Vellacir Vadisi'nde Hıristiyanlı ın ilk kabulü sırasında (M.S. 910-915) yapılmı kiliseler vardır. Bu kiliselerin en önemlisi 'Madı Meryem' kilisesidir.

Kafkas sırada ları, Kuzey Kafkasya ile Güney Kafkasya'yı, dolayısıyla Rusya Federasyonu ile Gürcistan ve Azerbaycan'ı birbirinden ayırırken, birbiriyle ili kili bölgeler arasında direkt ula ıma imkân vermemektedir. Kafkasya'dan sırada ların üzerinden a arak geçebilen iki karayolundan biri, Kuzey ve Güney Osetya arasında ula ımı sa layan Daryal Geçidi'dir. Bu yol, Rusya'yı Tiflis'e ba lar. Da ıstan'dan Azerbaycan'a ula ımı sa layan Derbend Geçidi ile de Rusya ve Kafkasya'dan Bakü'ye ula mak mümkündür. Abhazya ve Da ıstan sahilllerinde deniz ta ımacılı ı da vardır.

Yurt içi ula ım ço unlukla karayolu ve demiryolu ile sa lanır. Nalçik, Soçi, Krasnodar ve Mineralnie Vodi'den am, Amman, Birle ik Arap Emirlikleri ve stanbul'a charter uçak seferleri vardır.

E T M DURUMU

Kuzey Kafkasya'da her siyasi birim, kendi e itim ve ö retim kurumlarını ihtiyacına göre belirlemekte ve kurumla tırmaktadır. Tüm özerk cumhuriyetlerde, üniversite ve teknik okullar vardır. Nüfusa oranla basılan kitap sayısının çoklu u ile birlikte, okunan dergi sayısı da a ılacak derecede yüksektir. Park ve bahçelerde, toplu ta ım araçlarında, okuyan çok sayıda insan görmek mümkündür.

Kuzey Kafkasya'nın genelinde ücretsiz olarak sunulan e itim hizmetinin liseye kadar olan kısmı (9+2=11 yıl) mecburidir. Okur-yazar ve üniversite mezunu oranının çok yüksek oldu u bu bölgede okuma alı kanlı ı oldukça yaygındır. Köylerde dahi kütüphanesi olan bakkala, çiftçilere rastlamak ola andır. Üniversitelere, ülke içinden ve dı ından paralı ve burslu ö renci de kabul edilmektedir.

'ERKESLER HAKKINDA GENEL B LG LER

K MLERE 'ERKES DEN R?

M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Kafkasya'yı gezip gören ve eserlerinde buradan bahseden Heredot, Hellenikus, F.Arrian, Strabon, Romalı Pliny gibi antik dönem seyyah ve tarihçileri ile Ruslar, Gürcüler, Tatarlar ve Araplar; Kuzey Kafkasya'nın otokhton (yerli) halkları için Kas, Kask, Kasog, Kasogi, Sirkas, Kerkes, Kerakes gibi isimler kullanmı lardır. Bu tanımlamalar, zamanla batı söylemi ile Cirkas, Cirkassi, Cirkasıyen ve nihayet Arapların kullandı ı erakise, Çerakise gibi ifadelerinden hareketle "ÇERKES" sözcü üne dönü mü ve edebiyata geçmi tir.

“Çerkes” kavramı, Kafkasya’da ya amakta olan halklardan herhangi birisinin do rudan adı de ildir. Orada her halk, kendi tarihi adıyla ya ar ve kendi adıyla bir cumhuriyete sahiptir. Çeçenler Çeçenistan’da, Abhazlar Abhazy’a, Osetler Osetya’da, Adıgeler Adıgey’de, Da ıstanlılar Da ıstan’da ya ar. “Çerkes” ismi, dar anlamda Kuzeybatı Kafkas kökenli Adıge-Abaza-Ubıh gruplarını, en dar anlamda ise sadece Adıge grubuna mensup boyları kapsamaktadır. Ancak Osmanlı’dan günümüze kadar olan literatürlerde, göçler ve sürgünler sonucunda Kafkasya’dan gelen tüm göçmenler bir üst kimlik olarak ‘Çerkes’ adıyla tanımlanmı tır. Biz de bu anlamda kullanıyoruz.

İRKEKLER HANG İRKİTANDIR?

Adıge-Abhaz-Ubıh grupları, Çeçen- ngu ve Da ıstanlı grupların önemli bölümü ile Gürcüler, var olduklarından beri Kafkasya’da ya amı en eski yerli (otoktan) halklardır. Bu halkların tamamı beyaz rka mensuptur. Bugün Kafkasya’da ya amakta olan 40’ı a kın halk arasında, Kafkas ortak kültürü olu mu tur. Dillerin ço alıp farklıla masında büyük etkileri olan, farklı ırklardan gelen kafaşlıla mı halklar da artık bu kültürün ayrılmaz bir parçası konumundadırlar.

Beyaz Kafkas İrk ndan olanlar:

- Adıge Boyları, Abhaz(Abaza)lar, Ubıhlar
- Çeçen- ngu lar
- Da ıstanlılar (Lezgi, Avar, Lak, Tabasaran, Agul vb.)
- Gürcüler, Svanlar, Lazlar

Türk soylular: Karaçay-Balkar, Nogay, Kumuk, Karapapak, Azeriler

İndo-germen rk ndan olanlar: Osetler (Digor, ron), Tat, Tali , Fars, Ermeniler

Slav rk ndan olanlar: Ruslar, Don Kazakları, Ukraynalılar

KAFKAS D İLLER HANG D İL GRUBUNA MENSUPTUR ?

Kafkas dilleri, sadece Kafkasya’da bulunan ve diaspora mensupları dı ında dünyada ba ka hiçbir konu anı olmayan, eski ve yalıtılmı bir dil grubudur. Kafkas yerli dilleri için ber-Kafkas Dilleri terimi de kullanılır. Bir dönem ‘Yafetik Diller’ ve ‘Paleokafkas Dilleri’ terimleri de kullanılmı tır.

Bazı dilbilimciler de Kafkas dilleriyle, eskiden Ortado u ve Anadolu’da konu ulan Hatti, Sümer ve Hurri-Urartu dilleri arasında ili ki kurmaktadırlar; bazıları da Bask diliyle köken bakımından yakınlık oldu unu ileri sürmü lerdir. Bu konularda çalı malar devam etmektedir. “Çerkes” kavramının kapsamına dahil olan Oset dili, Hint-Avrupa dil grubunun İndo-Ariyen koluna, Karaçay-Malkar dilleri ise Türk dilerinden K pçak lehçesine mensuptur.

Kafkas dilleri = ber-Kafkas dilleri üç grupta toplanır

I- Kuzeydo u Kafkas dilleri

a. Nah (Vaynah) dilleri: Çeçen, ngu , Bats

b. Da ıstan dilleri: Avar-Andi-Dido, Dargi-Lak, Lezgi

II- Kuzeybat Kafkas (Abasko-Kerket) dilleri: Adıge boyları, Abhaz-Abazalar, Ubıhlar

III- Güney Kafkas dilleri: Gürcü, Megrel-Laz, Svan

Kafkas dilleriyle ilgili terminoloji ve sınıflandırmaya göre, Rusların Kafkas halklarına verdi i adlara göre 40 civarında Kafkas dili vardır. Ancak, bu sayı gerçekte daha azdır. Çünkü aynı dilin

lehçeleri, ayrı diller olarak sayılmı tır. Kafkas dillerini Rusya Federasyonu'nda 4.5 milyondan fazla ki i konu maktadır.

30'dan fazla Kafkas dili olmasına kar ın Abaza, Adıge, Çeçen, Avar, Lak, Dargi, Lezgi ve Tabasaran dilleri yazı diline sahiptir. Kabardey a zı ve ngu a zı da ayrı dil sayıldı ından toplam 10 dildir. Bu dillerde basın, yayın, radyo, televizyon ve sınırlı e itim hakkı tanınmı tır.

M TOLOJ ve YAZIN

Tarih boyunca ulusların sinesinde, benli inde ve hafızasında derin izler bırakan do al afetler, kıyımlar, sava lar, i galler, öldürücü salgın hastalıklar, büyük zaferler halkın dilinde uzun yıllar söylene söylene günümüz ku aklarına dek ula ırken, bir yandan da destan kalıbı içerisinde ekillenirler. İkel insan tarafından sırları çözümlenemeyen do a olaylarının ve evrenin insan dilinde ekillenerek söz haline gelmesi ile Mythos'lar (: öyküler) do mu tur ve insano lunun hayal gücü ile de süslenerek gerçek dı ı bir özellik kazanarak geli mi tir. Do a ve evren sırlarının halk tarafından daha ustaca bir düzen içerisinde söylenmesi, okuyu lar haline getirilmesi de "Epos"u ortaya çıkarmı tır. Düzenli söyleme çabası da giderek ozanların ortaya çıkmasında etken olmu tur. Bu nedenle de ozanın biçimli ve düzenli söyleyi ini tanımlayan epos, giderek iir, ezgi, destan anlamlarını kazanmı

canlandırdıkları birçok batılı ara tırmacı tarafından bugün artık kabul görmektedir. te bu ta ıma sonucu, Çerkes mitolojisinde Tanrılar Pantheon'unda yer alan kimi tanrıların ve myth'lerin Hatti ya amına geçti i de artık bilimsel bir gerçek olarak belirginle mektedir.

Nart destanları, sosyolojik açıdan ça ların Çerkeslere ait izlerini barındırması yönünden de önem ta ımaktadır. Matriarkal (anaerkil) düzen ça ının gelenekleri ve özellikleri, Seteney Gua e'nin toplumsal görevlerinden anla ılmaktadır. Seteney bu ça lardaki anlatımlarda, akıllıdır, bilgedir, erdemlidir. Tek ba ına nartların danı ma organıdır. Bu ça larda çıkan tüm tekstlerde ba kahramandır.

Zamanla Sosrikua, Seteney'i gölgelemese bile Kuzey Kafkasya halklarının erkek kahramanı olarak Patriarcal (babaerkil) düzene geçi in simgesi haline gelmi tir. Hatta Nart halkının tek danı ma makamı olan annesi Seteney Gua e'nin kar ı oldu u kimi konularda "kadın sözünün kılavuz olamayaca ı" ekindeki sözü, artık babaerkil ça a geçilmekte oldu unu belirtmektedir.

Nart destanları Kafkasya'da kimi ara tırmacılar tarafından köy köy, ehir ehir gezilerek toplanmı , yazıya geçilerek ölümsüzle tirilmi tir. Adıgey'de Hada atle Asker, Kabardey'de ortan Askerby, Abhazy'a'da Yinaliypa alwaww-Bagrata ınkuba, Karaçay Çerkes'de Abazacası Mereymkhul Vladimir tarafından derlenmi tir.

ERKES YAZINI:

Nart destanları'nın, Kuzey Kafkasya'nın otoktan halkı olan Çerkes boylarının binlerce yıldan bu yana ürettikleri ulusal destanlar bütününün adı oldu u gerçe i dü ünüldü ünde, genelde "Çerkes Yazını" olarak de erlendirilip, Kuzey Kafkasya yazın sanatının Nart destanları ile ba ladı ını kabul etmek gerekir. Ayrıca, 3000 yılı a kın geçmi i olan Maykop Ta ı'nın Abazaca olması da, Kafkas yazınının eskili i bakımından dü üncemizi do rulamaktadır.

Çerkes mitolojisinin bütününi kapsayan Nart destanları, sa'dan önceki ça lardan bugüne, Kuzey Kafkasya boylarının dilinde, müzi inde, sanatında yer etmi tir. Ba langıcını tarih ça ları içinde tam olarak saptamak çok zordur. Ancak, do anın ve evrenin çözülemeyen sırlarının dile getirilmesi olan mythosun, insan dilinin ve sözcüklerinin ortaya çıkması ile ba ladı ı dikkate alınır, Nart destanları'nın ba langıcı hakkında bir fikir edinilebiliriz. Kuzey Kafkasyalı'ların antik ça lardan bu yana tüm sanat verilerini aydınlı a çıkaracak olan destanlara ili kin çalı malar süregelmektedir

Kabardey tekstlerinde, tam anlamı ile "retorigue sanatı" diyebilece imiz süslü "huahua" gelene i ve söylemde süsleme çabası göze çarpar. Kabardeyce söylenen destanlarında duygusal a ırlıklı, süslü ve biçimsel anlatımlar dikkati çeker. Abaza sözlü sanatındaki bu katı gerçekçilik, Adıge sözlü sanatındaki süslü ve duygusal anlatım, yazılı yapıtlara da aynı biçimde yansıma tır.

Abhaz Abaza Yaz nı : Yukarıdaki bölümlerde anlatıldı ı üzere, Abhaz Dili, Kuzey Kafkasya'da konu ulan otokton dillerden Adıge- Abhaz dilinin bir dalıdır. Geli imi ve yazını da Adıge – Abhaz dil grubunun geli imine paralellik gösterir. Bu dönemde üretilen sözlü ürünler arasında Nart destanları, bilmece, atasözleri, a ıtlar, masallar, çocuk oyun ve arkıları ve özellikle "Abritskıl Destanı" önemli bir yer tutar.

Abhaz dil ve yazınının geli mesinde, Abhaz halkının kahramanı, ünlü ozan Dırmit Gulya'nın büyük eme i vardır. "Abhaz Ulusu'nun Atası", " iirin Büyük Kartalı" gibi tanımlamalarla anılan Gulya, Abhaz dilinin e itim ve sanat dili olması için büyük u ra vermi ve sayısız ders kitabı, piyes, roman ve iir yazmı tır. Halk etnografyasının ve kültürünün ilk derleyicisidir. Prof. Yinalipa alva ve Bagrata ınkuba, Gulya'yı izleyen de erli yazın insanlarıdır. Abhaz yazınının yeti tirdi i di er ünlü yazar ve ozanlar ise Samson Canba, Lakırba, Aleksey Paparskir, Tarpha Neli, Fazıl skender gibi sanatçılardır.

Abaza dilinin e itim ve yazın dili haline gelmesinde, ilk Abaza yapıtlarının yayınlanmasında Abaza dili ve kültürünün mimarı, büyük e itimci Tobil Tolustan'ın katkısı büyüktür. Adıge dili ve alfabesinin i lenmesinde de büyük eme i olan bu yazarımızın ö rencileri Tobil smail, Jır Hamid, Tseykua Basarby, Thaytsıkhu Bemırza, Cıguaran Khali, Ağırba Cemalettindir. Büyük ve saygın yazar Brat Ku uk, Tanbiy Aly, La aç Cemalettin, Cı'k'ıtu Mikael, Tlabıça Mira, Da ajeş Muhammed, Meremkuil Alimırza, P ımakhue Abubekir, armat Maharby ve benzeri di er sanatçılar Abaza dilini i leyerek sayısız iir, roman, piyes, öykü yazmı lardır. Meremkuil Vladimir, Paz Sergey ise genç ku ak Abaza yazarlarıdır.

Adıgey ve Çerkesk yazın Adıgey, Kabardey ve Çerkesk'te bölge konu ma ve yazı dillerinin aynı oldu u halde, Adıgey konu ma ve yazı dilinin de biraz farklı geli ti ini görürüz. Ancak mitolojik, tarihsel ve kültürel açıdan aynı köke ba lı oldukları da açıkça görülür. Bu nedenle, Kabardey- Çerkesk-Adıgey yazınları için "Adıge Yazını" da diyebiliriz. Adıgey ivesi ile söylenen sözlü yazın ürünlerinin, daha ba ka bir ifade ile Nart destanları, Adıge masalları, arkılar, a ıtlar, retorik Huahua metinleri, bilmeceler ve atasözleri, aynen soyda ve kom u Abhaz- Abaza boylarının sözlü yazınları gibi aynı yolları katetmi lerdir. Abhaz ve Abaza dili ürünlerinden farkları ise daha süslü ve duygulu olan anlatımlarıdır.

19. yüzyılda, Rusça yazan Adıgeilerin bıraktı ı yapıtlar, Adıgeilerin yazındaki estetik ve zevklerine tanıklık etmektedir. K'a e Adilceri, Negume ora, Kırım Ceri, Ahmedıko Gazibeç, Bersey Wumar gibi yazarların yapıtları Adıgeilerin geçen yüzyıllardaki sanat kaygılarını açıkça göstermektedir.

Adıgey yazınının temelini düz yazı ustası Ç'era e Tembot atmı tır. Ancak, günümüzde Adıge iiri de geli mi tir. Son zamanlarda Adıgey iirinin geli mesinde, usta ozan Me ba e shak'ın etkisini yadsıyamayız. Me ba e, romanda da aynı ustalı ı göstermi tir. Nartolog olu unun yanı sıra, usta bir ozan olan Hada atle Asker'in iirleri de Adıge iir sanatında önemli bir yer almaktadır. Me ba e shak'ın ardından Kuyeko Nalby ve daha yüzlerce yazar, ozan ve ara tırmacı yeti mi tir.

Çerkesk Adıgeylerinin düz yazı ve tiyatro yapıtları, geçen yüzyılın (19. yüzyıl) sonu ile 1920-30'lı yıllarda dikkat çekmeye ba lamı tır. Abuk Halit, Dı e'c Muhammed, Temir Salih, Vokthuta Abdullah, Gue oko Husin gibi yazarlar, Çerkesk Adıge yazınının temelini atmı lardır. Çerkesk Adıge yazınında, Hanfen Alim ile lirizm belirginle meye ba lamı tır. Sonraki yıllarda Çerkesk Adıge yazınında genç ozanların soluklarını duyuyoruz. Abıt'e H. Nehu M. ave E. Dı uş K. gibi.

Kabardey-Balkar yazın Kabardey Bölgesi'ndeki yazın, büyük Adıge yazınının önemli bir bölümünü olu turmaktadır. Di er Çerkes boylarında oldu u gibi Nart destanları, masallar, bilmeceler, atasözleri, arkılar ve a ıtlardan olu an Kabardey Folkloru süslü, a dalı ve duygulu anlatım ile Kabardey dilindeki huahua gelene i (retorik) Modern Kabardey edebiyatına yansı mı tır.

Bilindi i gibi, ilk Kabardey yazarı ünlü tarihçi Negume Beçmırza'dır. İlk yapıt ise, Neguma'nın Adıge Yi Thıda(Adıge Ulusu'nun Tarihi)'dir. Aynı dönemin bir di er önemli yazarı da, "kalemby" mahlası ile yazan K'a e Adelceri'dir. 1920 sonrasının iki önemli yazarı, Türkiye'de e itim görüp dönen ocentsuk Ali (1900-1942) ile ünlü derlemeci ve fabl yazarı Pa 'e Beçmırza'dır. (1854 – 1936) ocentsuk Ali " iirin Büyük Ustası" olarak anılır. Bu klasik ozanları izleyen K'i okue Alim, K'ua Bet'al, ortan Askerby, Thagazit Zuber, Akhsıra Zalimkhan, Tevune Haçım, Nalo Zavuir, Nalo Ahmethan Kabardey yazınının temel ta ları oldular.

Kabardey-Balkar ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde Karaçay-Malkar yazınının öncü ki isi ise sürüldü ü Orta Asya'da 1954'te ölen Kazım Meçiev olup, sürgünde yazdı ı iirler ve konu malarla halkına moral vermi tir. Bir ünlü Balkar ozanı da Kaysin Kuliev'dir. Di er önde gelen edebiyatçılar ise smail Semenof, Prof. Nazife Kapayeva, Prof. Gazi Laypanof, Tatyana Hapçayeva, Tenzila Cumakilova, Tamara Bitirova'dır.

Oset Yaz n Oset dili, temelde iki ana ıveye ayrılmaktadır. ron ve Digoron. Bu ıvelerin alt a ızları da vardır. Oset dili Afganistan'daki Pa tü ve çe itli Pamir dilleri ile birlikte Hint – Avrupa dil grubunun ndo- raniyen bölümüne girmektedir. Oset dili yazılı hale gelmi olup, e itim ve ö retim ron ve Digoron lehçelerinin her ikisi ile de yapılmaktadır.

Osetler ilk kez 1798 yılında Gürcü harflerinden uyarlanan bir alfabe kullanmı larıdır. 1906'da yayına ba layan “ ron Gajet” adlı ilk Oset gazetesinde, Oset iirinin babası ünlü ozan Hedagati Kosta'nın iirleri, Oset halkına dil ve kültür adına ilk mu tuyu veriyordu. Bu dönemde Brityati Elbijaiko, Kosoyti Ar en gibi ozan ve drama yazarları görmekteyiz. 1927'den sonra Guludi Andrey, Mahti Georgi, Birakti Gino, Sattiyati Aleksandr, Sellekati Ahmet, Buttati Gazibek gibi isimler her alır. Sonraki ku akta Gaytiyati Geda, Zatdiyati Toturbek, Segerati Maksim, Koçi ati Maharbek'i sayabiliriz. Oset yazınının ustası Kosta Hetagati'nin ise Kafkas klasikleri arasında önemli bir yeri bulunmaktadır.

Çeçen Yaz n : Kafkas dil grubu içerisinde, Nah- Da ıstan ana dil grubunun alt grubu olan, Nah (Vaynah) dilleri arasında yer alır. Bu dilin Galgay, Ahu, çkeri gibi kolları vardır. Çeçen yazı dilinde, düzlükte konu ulan Çeçen ivesi a ırlıklıdır. Çeçen yazısı, 49 harfli kril kökenli bir alfabe ile yazılabilmektedir.

Çeçen yazınının temeli, sözlü halk söylencelerine dayanmaktadır. Bunlar mitler (efsaneler), ti ama (sızlanı lar), sardama (beddualar), na (ata sözleri), hetal-metala (tekerlemeler), uzama (a ıtlar), khalgan novela (halk hikayeleri), zabara (latifeler), satıra (hicviyeler), alar (hazır cevaplar) dır. Tüm di er Kafkas halklarında oldu u gibi, Çeçenlerde de Nart destanları vardır. Önde gelen Çeçen yazınının ustaları, öykü, roman ve dramda Abdi Dudayev ile Sait Baduyev'dir. Di er önemli ozan ve yazarları da öyle sıralayabiliriz: Ahmad Najayev, amsudin Ayskhanov, Halit O ayev, Mohkmad Mamakayev, Raisa Ahmadova, A abey Mamakayev, Sait Arsanov, Abdülhamit Hamidov, Edilov Khasmagomed, Umar Gaysultanov, Abuzar Aydamırov ve Ahmad Süleymanov, Ayla Kutlu, Tarık Cemal Kutlu, Anıl Çeçen ça da yazarlardır.

Da stan Yaz n Da ıstan edebiyatı genel olarak, XIX. yy.'a kadar sözlü gelenek yoluyla varlı nı sürdürmü tür. Arap alfabesiyle yazın tarihi, 1000 yılı a kın süreye yayılır. Din etkili eserler ise iir, kaside ve masallardan olu maktadır. Batı Kafkas dillerine göre Arap- ran/ slam etkisinin bu denli güçlü olması, yerel Nart efsanelerinin Da ıstan'da daha az bilinir ve kullanılır olmasına yol açmı tır.

Lezgice, Avarca, Lakça ve Dargice Arap alfabesiyle birlikte, birçok kez medreselerde yazılmı ve okunmu sa da içlerinden birisi sıyrılıp öne çıkamamı tır.

Da ıstanlılar, tarih boyunca ya adıkları talih ya da talihsizliklerini iir, arkı, a ıt, masal ve efsanelerinde dillendirmi lerdir. Farklı zamanlarda ya amı olsalar bile; Surhay Han, Murtaza Ali, Parti Patima, Khoçbar, Hacı Murat, mam Mansur, Gazi Muhammet, Hamzat, amil ve Hacı Murat gibi halk önder ve kahramanlarının ülkeleri için yaptıklarını anlatan eserler bu niteliktedirler.

Avar edebiyatının öncüleri: XVI. yy.'da Karanitzalı Taygibitsa, XVII. yy.'da oboda'dan aban Kadı, Kudulal'dan Musa, XVIII. yy.'da Haymak'tan Ebubekir Hacı, Kuduyav Hasan, XIX. yy. Inhosa Ali Hacı, Hacı Ziyauddin, Ru catsa Eldar ve XX. yy.'da Tsadas Hamzat vd.

Dargi yazılı edebiyatının öncüsü, romantik lirizmiyle Batıray adlı halk airidir. Dargi edebiyatının Türkiye'deki önemli temsilcisi de tarihçi, gazeteci-yazar Mizancı Murat beydir.

Geleneksel Lak edebiyatında, anba adlı üçlükler ile, Ballay adlı destansı manzumlar çok önemlidir. Önde gelen ça da yazarlar da, Abutalip Gafurov ve Mariyam brahimova'dır.

Ça da Lezgi edebiyatının ünlüleri ise Said Kockhyurski, Yetim Emin, Efendi Kapiyev'dir.

Tat edebiyatının en önemli edebi kişileri Hızgil Avlumov, Tabasaran edebiyatının en önemli temsilcisi ise Muttalib Mitarov'dur.

Yüzlerce yazarı saymak mümkün değildir. İlk dönemlerden günümüze, bazı örnekler şunlardır: Sadrettin Süleyman Lezgi, İrivanlı Seyh Yahya, Abdurrahim İrvani, Kudutla Musa Muhammed, Muhulu Damadan, Ali Kulu Han, İrivanlı Hakani. Son kuşaklardan da Nur Muhammed Abihasanov, Muhammed Süleyman, Ahmethan Abubakar, Resul Hamzatov, Abdulmecit Haçalov, Hacı Gazimirza, Ma'idat Gayirbekova ve Ömer Ziyaettin Efendi önde gelenlerden bazılarıdır.

Türkiye'den Nazım Paşa, Ahmet Nabi Magoma, Ali Nihat Tarlan, Haydar Bammat, Necmettin Bammat, Kadircan Kafli, E. Evket Avarolu, Seyyid Tahir, Sait Samil, İbrahim Erel, Yusuf Ziya Binatlı, İzzet Kandemir, Musa Ramazan, Sefer Aymergen, Rasih Savaş, S.Semih Dağıstanlı...vd.

TARİHSEL GELİMLER

Kuzey Kafkasya'da Kuban, Hodz, Marta, Pesykups ve Kurçips'ta bulunan 2500'den fazla taş alet eski taş devrinin ilk dönemine (M.Ö.35000 ve öncesine) aittir. Gub, Setenay, Tuups'da bulunan 15565 parça taş alet ve kemikler de taş devrinin son dönemine (M.Ö.35.000-10000) aittir. Orta Kafkasya'da Sosruka yerleşim merkezinde bulunan kemikten boynuzdan, taştan yapılmış ve gelişmiş eserler orta taş (M.Ö.10.000-6.000) dönemine; Nalçık yakınlarında bulunan mezar taşları ve diğer kalıntılar yeni taş -neolitik (M.Ö.5000) yıllarına aittir.

Bu dönemlerin ardından gelen dönemde, Karadeniz çevresinde ve özellikle Maykop yöresinde maden kültürü gelişmiştir. M.Ö.3000-2500'li yıllarda Kuban nehri çevresinde gelişen MAYKOP KÜLTÜRÜ, M.Ö.2500-2000 yılları arasında Karadeniz kıyısından, Tamandan, doğuda Çeçenistan içlerine, güneyde Abhaz Kolhidesi'ne kadar geniş bir alanı kapsamaktaydı. Maykop kültürünün parlak dönemini izleyen arkaik kültüre Kafkas Kültürü (M.Ö.2000) adı verilmektedir.

Maykop kültürü Kafkasya'da doğup gelişmiş, ancak Anadolu'ya ait birçok özellikler de taşımaktadır. Bu durum Anadolu-Kafkasya kültürel bağlantısını göstermektedir. Keza Sümer, Hurri ve Hattilerin dil yapısının İber-Kafkas dil yapısına benzer olduğu da aynı kanıyı doğrular niteliktedir.

M.Ö. 2400-1300 arasında Abhazya'nın Oçamçıra ve Eriy bölgelerinde, Kabardey'in Kıyı boyu bölgesinde, Adıgelerin Yıspıvuna (cüce evi), Abazaların Adamra dedikleri eski taş mezar evlerinden 2300'den fazla dolmen bulunmuştur. Bu döneme Dolmen Kültürü de denilmektedir. Kafkasya'daki dolmenlerin benzerinin daha M.Ö. 4000'li yıllarda Pireneler'e inat edildiği anlaşılmıştır. Bu durumu tetkik eden bilim adamları, Bask ile Abhaz dil ve kültürünün çok çok benzediğini, Adıge-Abhaz-Bask dil ve kültürünün aynı kökenden gelmekte olduğunu sonucuna varmaktadırlar.

Prof. Dr. M. İ. Diyakonov'a göre Adıge-Abhaz boyları M.Ö.3000-2000'li dönemlerde büyük bir alana hakimdiler. Orta Kafkaslar'dan başlayıp Karadeniz sahiline ve Anadolu'nun içlerine kadarki coğrafyada Hattiler, Kasklar ve Abetalar, Abasko-Kerket diline benzer bir dil kullanıyorlardı (Harita-3).

Yine bazı bilim adamları ve General İsmail Berkok Urartular, Babil Kasları, Elamlılar, Akheoslar ve İrtardanlar'ı da Kafkas kökenli olarak göstermekte olup, M.Ö. 3000-2500 yılları arasında Kafkasya'dan Anadolu'ya geçen grupların bu devletleri oluşturduklarını yazmaktadırlar.

Tarih sahnesinde yer alırları M.Ö.3000'li yıllardan başlamakta olup, Hititler tarafından Hatti Devleti'ne son verilmesi, yaklaşık M.Ö. 1700'lerdedir. Bu tarihten sonra devlet dili olarak Hititçe egemen olmasına rağmen, ibadet dili Hatti dili olarak devam etmiştir. Hitit hükümdarları andırırken "Ben Hatti ülkesinin sahibi..." diye bahsettiler. Dinsel terminolojisi en geniş dil Hatti dili

idi. Dikkate de er iki husus da, federatif bir yapıya sahip olan Hatti'lerin dillerinin fonetik yapısının Kafkas dillerine benzer olu u ve Hattiler döneminde kullanılan haberle me aracı ve yerine göre kısa-uzun olabilen ses borularının (bjamiy), bugün dahi Çerkesler tarafından kullanılıyor olu udur.

O itibarla, Anadolu medeniyet tarihinin aydınlanabilmesi için ber-Kafkas dillerinin ve Oset dilinin Hatti ve di er Anadolu halklarıyla olan ili kilerinin ve ya amlarının irdelenmesi gerekmektedir. Bugün Kafkasya'nın Maykop ve Trialeti mıntıkasında bulunan kamalar ile, Alacahöyük'teki altın saplı kama, birbirine oldukça benzemektedir. Ba kaca benzer eser sayıları da tahminlerin ötesindedir.

Jacques de MORGAN (Fr. tarihçi ve etnolog), Mısır firavunları tarafından yaptırılan ve halen Mısır'da bulunan Hatti lahitlerinin tetkikinden ve bunların sima itibariyle imdiki Kafkas tiplerine benzedi ini söyledikten sonra, Hatti kıyafetlerini, ayakkabılarının kalkık burunlarını ve ba larının üzerinde bir tutam olan saç ekilerini detayıyla tanıtmaktadır. (Resim)

Heredot M.Ö. 450: "Hititler dahi Kafkasya'da bulunmu lardır. Alazan Vadisi'nde Hitit yerle im yerleri bulunurdu." Ve ayrıca, "Eski Mısır Ölüler Kitabı'nda Kafkasya ismen zikredilerek (üzerinde tufandan sı nmanları barındıran çok büyük bir tekne) olarak anılır" diye yazmaktadır.

Sebastiyan SMH (İng): "Nartlar, bir zamanlar Kuzey Kafkasya'ya hükmetmi bahadırlardır. Onlar mitolojik kahramanlardır. Nartlar, zamanın ba langıcında Yunan mitolojisindeki Titanlar'ın akrabasıydılar. Nart destanı ve eski Yunan destanları ayırt edilemeyecek kadar benzerdir. Ara tırmacılar hangisinin önce oldu unu ve antik Yunanlılar'ın Kafkasya'dan mı geldi ini ara tırmalı"

Pessenden Prof. Reginald Aubrey "Gerçek Altınpost'un ülkesi aslında güneyde de il, Taman yarımadasındadır. Kafkasya'nın antik ve Tufan öncesi uygarlı nın kalıntıları tamamen yer altındadır."

2- nsanlı n yaratılı ndan beri anlatılagelen efsaneleri, yani mitolojiyi eski sözcükler yoluyla ara tırarak bulgulara ula maya 'Mitarkeoloji' denmektedir. Bu yöntemle fosille mi töreler ve adlar sayesinde bilimsel bulgulara ula ılır. Buna göre Kuzey Kafkasya'da büyük beyaz ırk olu mu tur. Eski Mısır uygarlı nın Kafkasya'dan geldi ini anlamaya, Mısır'ın Ölüler Kitabı'nı okumak yeter"

Platon (Eflatun) M.Ö. 428-348Kritias adlı eserinde Atlantis efsanesini anlatır. Mısır'da Sais rahipleri bilgin Solon'a, tufandan önce var olan bir uygarlıktan bahsederler. Bu Atlantis uygarlı ıdır. Dünyanın ilk en eski uygarlı ı, tufan sonucu batar ve yok olur. Sa kalanlar yüksek yerlere sı nırlar. Bence bu yüksek yerler, Kafkas sırada ları ve yamaçlarıdır. nsanlık tekrar burada olu ur ve dünyaya yayılır. Mısır, unan ve Kafkas mitolojisinden ve eski Kafkas haritalarındaki otokta isimlerden varılan sonuca göre, Atlantis Atlas Okyanusu'nda batan bir ada de il, tufandan önce Kafkasya'da, bugünkü Piyatigorsk ve Daryal Geçidi arasında bulunan bölgedir. Buna göre tufan öncesi insanlık Kafkasya Atlantisi'nde olu mu ve büyük bir uygarlık kurulmu tur."

Ruslarca Kuzey Kafkasya'nın de i ik bölgelerinde yapılan kazılarda görülen üç ortak husus öyledir:

1- Elde edilen neticeler, Mezolitik, Neolitik, Megalitik, Kalkolitik ve Demir kültlerini içermek üzere, birbirinin devamı ve ara olmaksızın geli mi li ini kanıtlar niteliktedir.

2- Eserler Kafkasya'nın özelliklerini ta ımakta ve aynı zamanda Mısır, Mezopotamya (Ur, Sus), Ege (Miken), Küçük Asya ve ran'da üretilen eserlerle benzerli i, hatta ili kili oldu unu i aret ediyor.

3- Kafkasya'nın batı, orta, doğu ve güney bölgelerinden çıkan eserler bir birlik ve bütünlükte değil, farklı kültürler gibi Kafkasya'da demir, gümüş ve etrafa yayılmış bir Kafkas arkeoloji kültürünün varlığını ortaya koymaktadır.

Profesör Dr. Marr (Rusya) Hiç şüphesiz ki, Kafkasya en eski kültür ocaklarından ve maden kültürünün de en eski ve en önemli merkezlerinden biridir. Kafkasya maden kültürü Avrupa, Asya, Önasya, Küçükasya ve Ege'yi birbirine bağlar.

Stuart Piggot (Edinburg Üniv.)'ın araştırmaları, Kafkasya'daki bu uygarlık bilinmeyen bir şekilde tarafından yaratılmış olduğunu söylemektedirler. Oysa M.Ö. 3000 yılı önce Kuban'da çok gelişmiş bir uygarlık meydana gelmiştir. Kuzeybatı Kafkasya'da, Maykop'da demir, altın, gümüşüne ilk gelişi ve atlı süvari organizasyonları bunlardır. Avrupalılar, bu kültürü çok sonradan öğrenmiştir.

Aleksander Barmakof (Karadeniz çevresinde 50 yıllık etnik bir tekamül) adlı eserinde der;

•Hala bu kasıtlı bakımlardan Kafkas ve Pirene'nin yüksek vadilerinde yaşayan insanların, bu tarihi süreç yok edilmesi mümkün olmayan izlenimlerini kesindir.

Prof. Jorj Montandani Hint-Avrupa medeniyetinin bugünkü gelişiminden önceki Avrupa medeniyetini yaratmış olan unsurların Kafkasya'da aranması gerekecek bir şeydir.

F. M. Von Bodenstedt (Alman yazar): Çerkeslerin aslı çok eski devirlere dayanır. Onlar, Kafkasya'nın birinci özgür halklarıdır.

Sir Fiteroy Maclean (İskoç): Kafkasya çok eski ve gizli bir ülke olup, yerli halkları Çerkesler, Çeçenler ve Dagestanlılardır.

Dünyanın En Eski Yazılı Kaynaklarından Birisi
MAYKOP YAZILI TAHLİ:

ALTIN POST ve ARGONOTLARIN SEFERSADECE BİR EFSANE DEĞİL MİDİR ?

MAYKOP YAZILI TAHLİNDEN ÖRNEKLER MİDİR ?

Sovyet Bilimler Akademisi üyesi Prof. G. Tourçaninov;

•1960 yılında Kuzey Kafkasya'da, Maykop'tan 10 kilometre mesafede, açık gri renkte, yerel kuvarstan bir taş tesadüfen bulundu (yaklaşık 220 cm'ye kadar). Derin çizgilerle, birbirine değin olmayan yedi kısma bölünmüştü. Altı bölümüne kazılmış okunaklı harfler, yazıyla çok benzemektedir. Yedinci bölümde ise ortada bir plan, yahut bir kale görülüyordu.

Esrarengiz yazılar olan, 1963 yılı daha gizli korunduğu 1963 yılı sonbaharında, nihayet Leningrad'a getirildi. Ünlü Fransız bilim adamı, Arkeolog Maurice Dunand ve Epigrafist Edouard Dhorme tarafından bulun ve çözümlenmesine çalışılan yazıların, daha ilk başta kutsal kitap hiyelografine olduğu kadar, Fenike yazısına benzerliği beni aşmıştır. Bununla birlikte, Dunand ve Dhorme'un derli toplu katkıları yazının okunmasını engellemiştir. Çünkü Kafkasya'da bulunan bu yazı, son derece özgün ve grift olduğu kadar, Sovyetler Birliğinde bulunan tüm halkların en eski yazılı metni olması nedeniyle de Yazı Bilimi Tarihi açısından büyük önem taşıyordu. Yazının orijinali ve yazıdaki birçok harfin Fenike yazılarında hiç bilinmemesi, çözümlenmeyi güçleştiriyordu. Öte yandan, yazıdaki dil de, bugün Maykop yöresinde kullanılan hiçbir dile uymuyordu.

Birçok okuma girişiminden sonra nihayet yazıyı okuduk. Bu yazı, Karadeniz Dağlarının antik yerli halkı olan ve tarihi bantları antik yazarlarca efsanevi Kolkhi'ye uzanan Abhazca idi. Abazaların Kolkhis'de, yazılı form bulunduğuna yörede de yazıtlarına tanıklık etmektedir:

YAZILI TAHLİLİN METNİ (Abhazca'dan Çeviri)

Bu (ehir) büyük bir krala aittir: Kral m z Mrn a. A/y/ehri (onun) mülkiyetindedir. Naip Khz onu, 21 y l n n (Mran n n kralı n-hükümdarlı n n) Ekim aylar nda, Ddar ülkesine s n r olarak ia etti

Yazıtta geçen ilk iki ismin, Argonatların Kolkhis'e seferi konulu Yunan efsanesine ba lantılı oldu unu dü ünüyoruz. Gerçekten de efsanenin tanrıla tırdı ı kral Aiet'in babası Helios, yani Güne 'tir. Maykop metnindeki kral Mrn sözcü üne olası "a" seslisini ekledi imizde (çünkü alfabede ünlüler yok. ç.n), Abhazca'da "Güne Tanrı " anlamına gelen "Mara-n(Amara)" olur. Öyle görünüyor ki, Kolkhi'de eski Abhazlar'da kral Maran-n'ın adı kutsaldır. Kolkhi'ye gelen Yunan gemicilerin de bunu, onursal ünvan olarak aynen aldıkları ve benimsedikleri anla ılıyor. Helilos'un (güne in) o lu kral Aiet'in tanrısallı ı efsanesi i te böyle do du.

Kenti belirleyen ikinci sözcük A/y/a, do rudan Kral Aiet ismiyle ilintilidir. Çünkü "T" eki Abhazca'da aidiyet belirtir. Bu nedenle Aiet ismi, "Aya kentinden do an (gelen; ait)" olarak yorumlanmı olabilir.

Yunan efsanesine göre, Aya kenti Kral Aiet tarafından yaratılmı tır. Maykop Yazıtı'na göre ise bu kent (veya en azından ada ı, e adlısı) Kral Aiet'in babası Helilos'un hükümdarlı nda, önceden vardı. Bununla birlikte bu fark bize önemli gelmiyor. Çok daha önemli olanı, Maykop Yazıtı'nın, Argonot efsanesine tarihi dayanak olmasıdır. Bu durumda, Mrn (mara) ve Aya isimlerinde imgelemler Abhaz tarihinin ki ileri ve olaylarının, Kolkhi'den Grek asıllı gemicilerce, milattan önce iki binli yıllarda Helen dünyasına ta ınmı olması, kuvvetle mümkün görünmektedir. Yine kuvvetle muhtemeldir ki, efsanenin Kolkhi'nin zenginli ine ili kin kesimi, ko ut olarak tarihi bir temel olu turmu tur. Arkeolog Veselaovski de 1897'lerden itibaren, milattan önce üçbinlere tarihlenen (bugün artık Abhazlar'a ait oldu u anla ılan) çok zengin bir kral tümülüsünü çıkarmı tı.

Yazıtın tarihi üstüne de birkaç ey söylemek yararlı olacaktır. Bilindi i gibi M.Ö. VII.- VIII. yüzyıllara tarihlenen Odysseia Destanı'nda, Argonotlar Seferi'nden geçmi e ait efsanevi bir olgu olarak söz ediliyordu. Demek ki söz konusu ta yazıt, ku kusuz, Odysseia'den asırlarca önce yazılmı olacaktır. Aynı ekilde, Helios yani Aietes'in babası, yazıt metninde geçti ine göre, yazıt Argonotlar'dan daha eski olacaktır.

Paleografik, tarihi ve kültürel veriler ı ı nda, yazıtı M.Ö. XII.-XIII. asırlara tarihlemek gerekecektir. Demek ki, Maykop yazılı ta mın 32-33 asırlık geçmi i vardır. Ta ın bulundu u yerde arkeolojik kazılara balanmı tır. Çalı malar, bakalım antik tarihin hangi sınırlarına çözüm anahtarları verecek?"

Turçaninov'un bu yazıda verdi i tarihler, bazı kom u ülkelerin yazılarının ba langıç tarihleri ile kıyaslandı nda örne in; Gürcü Kralı Parvanar'ın yazısını, Ermeni azizi Mestrop'un M.S. 5. yy.'da geli tirerek, yazının Svanca, Lazca ve Megrelcenin yazımında kullanıldı ı biliniyor. Yine ilk Türkçe yazılı belgeler (Orhun Yazıtları) M.S. 7.yy.'a tarihleniyor. M.Ö.1300-1200'lere tarihlenen Maykop ta ı demek ki, Orhun Yazıtları'ndan 2000 yıl önce yazılmı tır. Bu nedenle, Prof. Tourçaninov yazılı ta ın, Sovyetler Birli i'nde yaayan halkların, bulunan en eski yazılı metni olması yanında, "yazı bilimi açısından ola anüstü bir önem ta ıdı nı neden vurguladı ı daha iyi anla ılmaktadır.

Bu verilerle Maykop Yazıtı, M.Ö. 2000'lerde Fenikeliler tarafından kullanılan; "Sese dayalı olan alfabetik yazı grubu" içindedir. Sami yazı türlerinden Fenike yazısının, Yunan alfabesine, do layısıyla da bütün batı alfabelerine kaynaklık etti i kabul edilmektedir. Günümüze ula an en eski Fenike Yazıtı, Fenike'nin Gebal (Byblos; bugün Elcubeyl) kentinde bulunan M.Ö. 11. yüzyılda Kuzey Sami alfabesiyle yazılmı "Ahiram Mezar Yazıtı"dır. Aynı grupta bulunan Maykop Yazıtlarının M.Ö. 13-12. asırlara tarihlendi i kabul edildi ine göre, Maykop Ta ı'ndaki Abhaz Yazıtı, modern alfabenin "ata"sı durumunda olan, günümüze dek bulunmu en eski kaynak olmaktadır.

Sovyet Bilimler Akademisi'nce, 1960'larda öne sürülen bu iddiayı çürütecek bir kanıt bugüne kadar bulunamamıştır.

KAFKASLILARIN TARİHİ BOYU BAĞIMSIZLIK MÜCADELELERİ :

Kuzey Kafkasya'nın bugünkü halkı, tarih öncesi dönemlerden beri kendi ülkelerinin yerlileridir. Onların ataları, eski Yunanistan'la canlı ilişkilerde bulunuyor, Roma'nın Mithridat ile olan mücadelesine katılıyorlardı. Ayrıca onlar, Bizans ile Sasaniler'in tarihinde de rollerini oynamışlardır. Milattan sonra VII. yüzyılın ortalarında Kafkasya'nın kuzeydoğu kısmı Hazar İmparatorluğu içindeydi. Dağıstan'ın Semender kenti bir zamanlar bu imparatorluğun başkentiydi.

IX.-XII. yy.da gündeki Osetler'in ataları olan Alanlar, Kuzey Kafkasya'da egemen oldular. Bazı tarihçiler bu nedenle Kuzey Kafkasyalıların ortaçağdaki kültürüne "Alan Kültürü" derler.

VIII. yüzyılın sonunda, Dağıstan'ın Derbent yöresi Arap İslam orduları tarafından işgal edildi. Bu olaydan sonra bölgeye sızan İslam dini, tüm Dağıstan'a ve sonra da Çeçenya'ya hızla yayıldı. Kuzey Kafkasya'nın Adıge – Abhaz ve Karaçay bölgelerine İslamiyet daha sonraları, 1760'lı yıllarda ve Osmanlı İmparatorluğu aracılığıyla girdi. İslamiyetin farklı dönemlerde Kafkasyaya yayılması nedeniyle, günümüzde Çeçen ve Dağıstanlılar Sünnî İslam mezhebine, diğer Adıge halkları ise Hanefî mezhebine mensupturlar.

XIII. yüzyılda tüm Kafkasya, Moğolların yıkıcı istilasına maruz kaldı. Bundan bir yüzyıl sonra Timur, Kuzey Kafkasya steplerinde Alanlar – Adıgeler ve onların başlı başlı olan Altınordu Hanı Toktamış'ın birleşik güçlerini yenilgiye uğrattı ise de, ülkede sürekli bir egemenlik kuramadı.

Kuzey Kafkasya'nın Moskova Rus Devleti ile olan ilişkileri, Astrahan'ın Ruslar tarafından işgalinden sonra 1556'da başladı. Büyük Petro'nun döneminde, Terek nehri kıyısında "Kızıl Yar" kalesi kuruldu.

Osmanlı ve Rusya İmparatorlukları arasında imzalanan "Belgrat Anlaşması"nda(1739) Kabardey'in, yani Kuzey Kafkasya'nın Kuzey – batı kısmının bağımsızlığı, her iki tarafça kabul ediliyordu. Böylece Kuzey Kafkasya, Rusya ile Osmanlı İmparatorlukları arasında tampon devlet rolünü aldı.

İkinci Katerina döneminde, Rusya'nın Kafkasya'daki istila siyasetine hız verildi. 1763'te Kabardey'in Mezdegu (Sarı Orman) bölgesinde, Rus Mozdok kalesi inşa edildi. Bundan sonra, Rus kaleleri hattı Mozdok'tan, Stavropol üzerinden Azak Denizine kadar uzatıldı. Ruslar Kafkasya'dan yeni topraklar zapt ettikçe, kaleler hattı güçlendirilerek güneye doğru kaydırılıyordu. Kafkasyalılar, bu tarihten başlayarak Rus saldırganlara karşı bağımsızlık mücadelelerine başladılar.

"Küçük Kaynarca Anlaşması", Ruslar'a 1774'te Kuzey Kafkasya'nın merkezi bölgelerini işgal etmek için sözde bir "hukuki neden" oluşturulmasını verdi. Osmanlı hükümeti bu anlaşma ile Kabardey bölgesinin Kırım Hanlığı'na dâhil bulunduğunu kabul ediyordu. Kırım, Rusya'ya ilhak edildikten sonra(1783) ise, Çarlık hükümeti Kuzey Kafkasyalıları "yasal iktidar"ı başkaldıran "asiler" olarak göstermeye başladı.

Rusya'nın yayılması, Hazar Denizi'nden Karadeniz'e kadar tüm Kuzey Kafkasya'yı tek önderlik altında birleştirmeye sevk etti. Kuzey Kafkasya'nın I. İsmail (Devlet Bağı) ilan edilen İsmail Mansur (Çeçen), 1785'te Mozdok'tan Vladikafkas'a kadar uzanan ve Rusya'nın Gürcistan ile bağlantısını sağlayan kaleler hattını tahrip etti. Fakat, bağımsızlık girişimlerini sonuçlandıramadan II.Katerina zamanında, 1791de Anapa'da Ruslara esir düştü, İsselberg kalesine hapsedildi ve orada öldü.

Rusya, Osmanlı Devleti ile imzalanan Edirne Anlaşması'ndan(1829) sonra, tüm Kafkasya'yı kendi topraklarının bir parçası olarak saymaya başladı. Çerkesler'in tüm özverili direnişlerine karşın yaptığı saldırılar ve olumsuz turdu kalelerle Karadeniz'in Kafkas kıyılarını "Karadeniz Kıyı Hattı" ile abluka altına aldı. Çerkes silahlı güçleri tarafından, karşı saldırılarla birkaç kez kırılan ve yeniden oluşturulan bu kaleler hattı ve Rus Karadeniz donanmasının da desteğiyle, Çerkesler'in Osmanlı devleti ve Avrupa ülkeleri ile olan ticaretini kesmeye ve yok etmeye yönelikti.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna doğru Dağistan bölgesinde, islamiyete dayanan, elitist ve savunucu, iğalci ve saldırgan Rus İmparatorluğu'na bağlılık kınayan "müridizm" hareketi başladı. Gazi Muhammed ve Hamzat'tan sonra, 1834'te mamul bu hareketin başına geçti.

Rus İmparatorluğu, Kuzey Kafkasya'nın Kabardey, Osetya ve Karaçay bölgelerinin bütününe iğal ederek kendine bağılamak suretiyle, ülkenin doğu ve batı kısımlarını birbirinden kopardı. Bu mamul'in, hem de batıda kendi meclislerinin yönetiminde milli kurtuluş hareketini sürdürmekte olan Kuban bölgesi Çerkesleri'nin (Adıgeler ve Abhaz-Abazalar'ın) durumunu oldukça zorlaştırdı. Buna karşın mamul, kendi nüfuzunu Çeçenya üzerine de yayarak, 25 yıl kuzey Kafkasya'nın bağımsızlık mücadelesini yürütmeyi başardı. Naib Muhammed Emin ile de kuzeybatıda direnişleri etkiledi. Mamul, direnişin başından ümidini kesince, 25.08.1859'da Ruslara teslim oldu.

Rus askeri-siyasi yazarı General Fadeyev'e göre Çarlık hükümeti, iğal ettiği Kafkasya topraklarında, Mısır'dan Japonya'ya kadar bütün kıtayı bozguna uğratabilecek güçte savaşı, tecrübeli ve her aneye hazır 280.000 kişilik orduya sahipti. İstila edilen tüm bölgelere silahlı Rus-Kazak köy kolonileri yerleştirildi.

Mamul teslim olduktan sonra Adıgelere ve Abazalara anlaşma önerildiyse de kabul etmeyip, "Milli Yemin Meclisi" tarafından seçilen mahalli önderler yönetiminde, direnişlerini 1864 yılına kadar büyük bir özveriyle sürdürdüler. Ancak, soykırım tarzında cereyan eden bu beş yıllık savaş, 21 Mayıs 1864'de Çerkeslerin mamuliyetiyle sonuçlandı

BÜYÜK ÇERKES SÜRGÜNÜ

1859 yılından itibaren başlayan anavatanlı ayrılımlar, 21 Mayıs 1864'den sonra daha da şiddetlendi. 1860 yılında 4 milyon olan Kafkaslı nüfusu, 1897'de 1.660.000 sayısına inmişti. Adıge-Abaza-Ubıh grubundan oluşan Kuzeybatı Kafkasyalıları %85'ler düzeyinde; Oset, Çeçen ve Dağistanlıları %10-15'ler düzeyinde anavatanlılarından sürüldüler. Gerçekte bu sürgün, bir soykırım niteliğine dönüştü. İşte bu nedenle, 21 Mayıs 1864 günü Çerkeslerin yas günüdür. Anavatanlılarından sürülen Kafkaslı sayısı 1.400.000 – 1.500.000 civarındadır. Sürülenlerin içinde, vatanında kalan Çerkesleri zorlamak için uygulanan politikanın özü vardı; •Kaçışmak veya göçürmek istiyorsan, evleri, tarlaları yak, kaçmaktan ya da, aç kalış ölmekten başka bir seçenek bırakma...Ž

Tarihçi M.Venyukov: •..Savaş son derece amansızca sürüyordu. Biz, geri dönüşümleri olanaksız olacağı takdirde, askerinin ayak başbağlı her yeri, son kıyeye kadar Çerkeslerden temizleyerek ilerliyorduk."

Grand Dük Michael: Çerkesleri gelenlerine; Size bir ay süre veriyorum. Bir ay içerisinde ya Kuban ötesinde gösterilecek yere giderseniz, da Osmanlı topraklarına giderseniz. Bir ay içerisinde sahile inmeyen köylüleri ve çarın savaş esiri sayarım

Rus Tarihçi Zaharyan: "Çerkesler bizi sevmezler. Biz onları, özgür çayışlarından çşkardık. Avullarını şşk. Birçok kabile tümüyle yok edildi

Muhafif N. N. Rayevski: "Kafkasya'da yaptıkları şşkpanyoların Amerika'da uyguladıkları olumsuzlukların aynı şşydı. Dilerim ki, Yüce Rus tarihinde kan izlerini bırakmasın

Fransız Fonvill •Gemicilerin gözü doymuyordu. 50...60iliki gemiye 200...300 ki alıyorlardı. 600 kiyle yola çıkış. Ancak Trabzon'a 370sa çıkabilirdi.

cephesine gitmişlerdir. Müdür Mocan Rauf Paşa, Mirliya Dağistanlı Mehmet Muhlis Paşa, Mirliya Karzeg Dilaver Paşa ve Ferik Tuğra Fuad Paşa komutasındaki Kafkas gönüllüleri ise Balkan cephesinde savaşlarsa da ansları yaver gitmedi.

Bu savaş sonucunda Abhazya'dan toplu olarak 50.000 kişi, Dağistan yöresinden de binlerce Kafkaslı yurtlarını terketmek zorunda kaldı. 14 yıl önce Balkanlar'a yerleştirilen Çerkesler de, Berlin ve Ayasefanos anlaşmaları gereğince Suriye, Ürdün, Irak ve Anadolu'ya nakledildiler.

Çerkeslerin, Osmanlı iskân politikasına bağlı olarak yerleştirildikleri iki ana hat şöyledir:

1- Sinop, Samsun, Çorum, Amasya, Tokat, Sivas, Yozgat, Kayseri, Kahramanmaraş çizgisini izleyen ilk yerleşim bölgesi, Hatay'da Türkiye Cumhuriyeti topraklarından çıkarak, bugünkü Suriye ve Ürdün topraklarında devam etmektedir. Bu hattın çevresindeki Muş, Kars, Adana vb. illerde de Kafkas kökenli yerleşim yerleri bulunmaktadır.

2- İkinci bir hat ise yine kabaca, Güney Marmara yöresindeki Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Düzce illeri boyunca uzanmaktadır. Ayrıca, Kütahya, Afyon, Konya, Aydın vb. illerde de yer yer küçük Kafkas göçmen köylerine rastlanmaktadır.

Anadolu'da bugün de, nüfusu 150 haneyi aşan bir Kafkas kökenli köy bulmak son derece zordur. Bununla birlikte bu küçük köyler, yıllar boyu Anadolu'da uygar yaşam biçimleri, temiz ve güzel görünüşleriyle kendilerine özel bir yaşam biçimi oluşturmuşlardır.

TÜRK KURTULUŞ SAVAŞINDA ÇERKESLER :

Türkiye'nin ilk bağımsız yıllarından itibaren Çerkesler, yaşadıkları bütün bölgelerde kurtuluş mücadelesine aktif olarak katılmışlardır. Her etnik topluluktan çıktığı gibi, Çerkesler arasından da az sayıda İstanbul ve hilafet yanlısı çıkmıştır. Ama bununla mukayese edilemeyecek derecede çok sayıda Çerkes de, daha ilk gün yola koyularak Milli Mücadele'ye katılmıştır. Çerkesler'in "Anadolu hıtalı"ne etkin katılımına bağlı olarak Çerkes kaması, kalpa ve bağlı 1919 – 1923 yıllarında Anadolu'daki milli direnişin bir simgesi haline gelmiştir.

Lozan öncesi asıl mücadele döneminde görev alan Çerkesler'le ilgili bazı örnekler verelim:

- Erzurum Kongresi'ne Çerkes kökenli 5 delege katılmış, Rauf Orbay ve Bekir Sami Kunduk Bey Erzurum Kongresi'nce, Sivas Kongresi'ne katılacak delege olarak seçilmişlerdir.

- Sivas Kongresi'ne 8 delege katılmıştır (Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Hakkı Behiç Bey, Süreyya Bey, Tıp Örencisi Hikmet Bey, Ö.Müntaz Tanbiy Bey, Rizeden Osman Bey, Manyas'tan Yusuf Bey)

11 kişilik Heyet-i Temsiliye üyeleri arasında 4 üyenin (Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Ömer Müntaz Bey, Hakkı Behiç Bey), ayrıca çoğu kararlarda 5. üye gibi Süreyya Yiğit'in de imzası bulunmaktadır.

Amasya Mülakatı'nı gerçekleştiren 5 kişiden, Mustafa Kemal Paşasında kalan 4 kişisi R.Orbay, B.Sami Bey, Salih Karzeg (ist.Hükümeti adına), Cemil C.Toydemir'dir.

Milli Mücadele hükümetlerinde görev alan Çerkes Bakan ve Bakanlardan bahsedecek olursak; Büyük Taarruz ve zafer sırasında Bakan Hüseyin Rauf Orbay, Bakanlar ise Bekir Sami Kunduk ve Hakkı Behiç'tir.

- 1. TBMM üyesi toplam 25 civarında Çerkes kökenli milletvekili,

- Milli Mücadele'de üst birlik komutanları Ali Sait Paşa (Doğu Ordusu), Yusuf Zeynep Paşa (14. kolordu), Bekir Sami Günsav (56. tümen ve 20. kolordu); tümen kumandanları ise Amir Atlı, Mahmut Hendek, Cemil Cahit Toydemir, Mümtaz Çeçen, Rütü Sakarya, Ethem Boral, Halit Karsıalan, Mürsel Bakü'dür.

- Kuvayı Seyyare Komutanı Ethem Bey, birçok müfreze kumandanı ve 3000 kişilik gönüllü (Mara savunmasını örgütleyen Aslan Tozcu, Kilis savunucusu Kamil Polat, Gaziantep savunucusu İsmail Özdemir, Sivas savunucusu İsmail Çeçenler, Teke savunucusu Mustafa Mahsusa, Trabzon savunucusu Sencer Eren ve daha birçokları. Diğerleri için Kaynak 1+2'ye bakınız.)

- Ankara Şehit Mezarlığı'nda yatan Atatürk'ün silah arkadaşları 63 komutandan 11 kişisi,
- Kuvayı Milliye'nin ilk örgütü olan "Yolda"yı kurup yola koyulan Beyler Çeçenler,
- Halk örgütlenmesi olarak Ödemiş'te Yunanlılara karşı savaşan "İlk Kur'un" köylüleri,

Kafkasyalı göçmenler, özellikle de cumhuriyet Türkiye'sinde kendi ana dillerini ve edebiyatlarını geliştirmeye, yazılı edebiyatlarını kurma gibi olanaklara sahip olamamaları (1908-1918 yılları istisna) ve bu yüzden kültürleri sürekli olarak erozyona uğramıştır. Bu durum yalnız onlar için değil, ya adıkları ülke ve dünya kültürü için de bir kayıptır.

Örneğin; özgün bir Kafkas dili olan, dil yönünden Proto-Hititler ve Basklar gibi kavimlerle bağlantılı olduğu düşünülen Ubaydili dili Anadolu'da yok olmuştur.

Anadilinde yarattığı edebi ürünleri, küçük göçmen köylerinde yaşamaya çalışırken bu insanlar arasından Türk dilinde eserler veren, gazetecilik yapan, birçok alanda başarılı olmuş Kafkas kökenli insanlar çıkmıştır.

Edebiyatçı - Gazeteci ve Artarmacılar: Ahmet Mithad Efendi, Ömer Seyfettin, Mahmut Sadık Bey, Abdullah Zühdi, Ali Nazım, Hasan Amca, İsmail Berkok, İsmail Z. Bersis, Kemal Bilbaşar, Nimet Carım Arzık, Osman Çelik, Nahit Erüz, Çetin Öner, Tarık Mümtaz Göztepe, Hayriye Melek Hunca, Kadircan Kafalı, Kandemir Konduk, Doğan Kuban, "Prens" Sabahaddin Bey, Hüseyin Nail Kubalı, Ayla Kutlu, Tarık Cemal Kutlu, Met Yusuf Zühtü Paşa, Mizancı Murad Bey, Aytekin Namitok, Ömer Naci, Sabahattin Selek, Ali Nihat Tarlan, Sefer.E.Berzeg, Özdemir Yismeyli.

İlaç Sanayicileri: Mustafa Nevzat Pırsak, İbrahim Ethem Ulagay .

Bilim Adamları : Profesör Aziz Meker, Kazım Köylü, Biyokimya Profesörü Kazım Aras, Botanik bilgini Profesör Hikmet Birand, Ticaret Hukuku Profesörü Hayri Domaniç, Farmakoloji ve Kanser konusunda Profesör Zühtü Kantemir, sanat tarihçisi Profesör Doğan Kuban, Profesör Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Dr. İsmail Çeçenler

Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan'da resmen kurulu undan sonra ba layan ve 1940'lı yıllara kadarki dönemi, Çerkesler açısından birçok olumsuzluklar içerir. Bu dönemde (1923 yılında) Marmara yöresindeki 15 kadar Çerkes köyü, Do u Anadolu'ya sürgün edildi. Kafkasya kökenli yurtta ların askeri okullara alınmaması, bazı ö rencilerin bu okullardan atılması ise acı veren bazı uygulamalardır.

ÇERKESLERİN TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL ÖRGÜTLÜLÜĞÜ

II. Mevkiyet'in ilanının getirdi i oldu u nisbi özgürlük ortamında, birçok mare al ve generalin de katılımıyla, 1908 yılında Çerkes Teavün Cemiyeti (Çerkes Yardımla ma Derne i), 1914 yılında "Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti" ve 1918 yılında da " imali Kafkas Cemiyeti" kuruldu ve kültürel faaliyetlere ba ladı. 1911-1914 yılları arasında uaze (Rehber) Gazetesi ne redildi. Be iktada Akaretler'de açılan Çerkes Örnek Okulu ve dernekler, stanbul'un i gali günlerinde ngilizler tarafından kapatıldı.

Cumhuriyetin ilk yıllarından ba lamak suretiyle, 1950 yılına kadar kültürel bir aktivite ya da organizasyona izin verilmedi. 1950 yılında "Kafkas" adını kullanmadan, aralarına Azeri Türklerini de alarak "Dosteli Yardımla ma Derne i" adıyla bir dernek kuruldu.

1961 yılında ilk olarak Ankara Kuzey Kafkas Kültür Derne i kuruldu. Takiben stanbul Kafkas Kültür Derne i ve di er il ve ilçelerde de Kafkas Dernekleri kurulmaya ba landı. Önce 1975-76 yıllarından itibaren, ikinci kez de 1987 yılından itibaren Türkiye'de kurulu tüm derneklerin, merkezi örgütlenme çalı maları yapıldı. Sonuçta, 05 Nisan 1993 tarihinde Kaf-Der kuruldu. Yakla ık 10 yıl faaliyet gösteren Kaf-Der, 07 Aralık 2003 tarihinde yaptı ı Genel Kurulunda federasyonla mak için tüm ubelerini feshetti.

18 aylık bir hazırlık süreci sonucunda 03 Temmuz 2003 tarihinde, 21 derne in katılımı ile "Kafkas Dernekleri Federasyonu" resmen Ankara'da kuruldu. Bu gün için üye dernek sayısı 47 olup, katılım çalı maları sürmektedir. Türkiye'de bugün, Kafkas kültürüyle ilgili 4 vakıf, 12 üyeli ikinci bir Federasyon ile fiilen faal olan 22-23 kadar daha ba ımsız konumda Kafkas Derne i mevcuttur. Bunlar dı ında bir Kafkas Adamları Derne i (KAF AD) ve 4 ilde faaliyet gösteren Dostluk Kulüpleri bulunmaktadır.

Kafkas Dernekleri Federasyonu(Kaf-Fed) na üye dernekler:Adana, Afyon, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bandırma, Biga, Bodrum, Bozüyük, Bursa, Çorum, Düzce, Eski ehir, Göksun, Gönen, negöl, stanbul Abhaz, stanbul Ba larba ı, 1864 Kafkasyalılar, stanbul Uzunyayla, zmir-Konak, zmir-Hatay, Karacabey, Kayseri, Kocaeli, Krd. Ere li, Kütahya, Manisa, Mersin, Merzifon, M.Kemalpa a, Nazilli, Reyhanlı, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Soma, Söke, Suluova, Sungurlu, Susurluk, arklı la,Tokat, Turhal ve Zile dernekleri.

TÜRKİYE'DE KAFKAS ÇERKES Dİ ASPORASI:

"Diaspora" terimi, çe itli nedenlerle anavatanı dı ında ya ayan, içinde ya adı ı toplumdan farklı özelliklerini koruyan ve kendini anavatanı üzerinden tanımlayan topluluklar için kullanılmaktadır. Bugün, dünyadaki yakla ık 7,5-8 milyonluk Çerkes nüfusunun % 60'ından fazlası anavatanı Kafkasya'nın dı ında ya amaktadır. Bu nüfus, ba ta Türkiye olmak üzere Suriye'de, Ürdün'de, srail'de ve daha sonra yerle tikleri di er ülkelerde "Çerkes diasporaları" nı olu turmaktadır.

Çerkesler, iki ana etkene ba lı olarak toplu halde Kafkasya dı ına çıkmaya, 9. ve 10. yüzyıllarda ba lamı lardır. Birinci etken, etkili askeri sistem ve sava yetenekleri sonucu büyük devletlerin ordularında ra bet görmeleri sonucu, özellikle Mısır'da, Osmanlı mparatorlu u'nda, Kırım'da, Rusya'da ve ran'da paralı askerlik hizmetine girmeleri. kinci etken ise, Çerkeslerin

feodal toplum yapısından kaynaklanan köle satı ıdır. Sava larda veya dü man kabilelere yapılan baskınlarda ele geçirilen köleler ve bunların çocukları, Çerkeslerin feodal toplum yapısında en alt sınıfı olu turuyordu. Bu durum, Venedik ve Ceneviz kolonileri döneminden 19. yüzyıl sonuna kadar devam etmi tir

Günümüzde, ‘Kafkas’ veya ‘Çerkes diasporası’ olarak adlandırılan büyük nüfusun varlı ı; 1700’lerin sonunda ba layıp 21 Mayıs 1864’te Kafkasya’nın Ruslar tarafından i galiyle sona eren kanlı sava sırasında ve sonrasında sürgün edilen yakla ık 1.400.000 Kafkasyalı ve öncekilerden olu maktadır.

BALKANLAR

Çerkesler Osmanlı’nın Balkan eyaletlerine, yo un olarak 1863–1866 yıllarında, bugünkü Bulgaristan, Sırbistan, Arnavutluk ve Romanya topraklarına yerle tirildiler. Ço u do rudan Kafkasya’dan, bazıları da Anadolu’nun Karadeniz kıyılarından gemilerle taınarak, Köstence, Varna ve Burgaz limanlarında karaya çıkarıldılar. Demiryoluyla ve Tuna nehrinden su yoluyla Serna Voda’ya, oradan Lom’a ve Ni ’e gönderildiler. Daha sonra da ıtılmak üzere kafileler halinde Bulgar-Sırp sınırı boyunca Sofya, Nikopol, Rusçuk, Dobruca ve Kosova’ya getirildiler. Di er da ıtım merkezleri Vidin, Silistre ve Svi tov’du.

O dönemde kaynayan Balkanlar’da, ba ımsızlık pe indeki Balkan halklarına kar ı Çerkeslerin kullanılması dü ünülmü tü. Balkanlara yerle tirilen Çerkes sayısı, farklı kaynaklarda 150 ile 400 bin ki i arasında de i mektedir. Rus kayıtlarına göre bu rakam 150 bindir. Oysa sadece Bulgaristan’da 120 bin, Kosova’da 40 bin, Selanik’te 10 bin ki inin bulundu u bilinmektedir.

93 harbine Çerkeslerin yo un katılımları, abartılarak Avrupa basınında ‘Bulgar katliamı’ olarak i lendi ve Çerkesler hakkında olumsuz imaj yaratıldı. 13 Temmuz 1878’de imzalanan Berlin Antla ması’nda “Çerkeslerin Rumeli’den çıkarılarak Rusya sınırından uzak bölgelere yerle tirilmesi” maddesi yer alıyordu. Yeni ba tan, Bandırma, Aydın, Manisa, zmir, Antalya, Mersin, Adana, Antakya, Suriye, Ürdün ve srail’e gönderildiler. Son Arnavut-Sırp sava larından sonra, 1998’de Kosova Çerkeslerinin bir kısmı, Maykop-Mefahable köyüne geri götürülmü lerdir.

ORTADO U:

M s r Mısır’da Çerkeslerin varlı ı Memluklar döneminde ba lamı tır. Mısır’a paralı asker veya köle olarak gelen Çerkesler, 1382’de iktidarı ele geçirdiler. Çerkes Memlukların iktidarı ellerinde tuttu u 1517 yılına kadar yönetimde ve orduda büyük bir Çerkes nüfus olu tu. 1517’de Yavuz Sultan Selim, Mısır’ı ve halifeli i Kan av ur’dan devralıp, Osmanlı’ya ba ladıktan sonra yönetimi yine bir Çerkes’e bıraktı. Çerkeslerin Mısır’daki etkinli i 1811’de, 500 Çerkes komutanın Kahire kalesinde tuza a dü ürülerek öldürülmesinden sonra sona erdi. Ülkede ba layan Memluk avı üzerine Çerkeslerin bir kısmı Suriye’ye, bir kısmı Sudan’a sı ındı. Bazıları da yeni yönetim hizmetine girerek Mısır’da kaldı.

1864 sürgünü sırasında da, önemli miktarda Çerkes göçmeni Mısır’a da ula tı. Özellikle köle ticaretinde patlama oldu. Bugün Mısır’da dedelerinin Çerkes oldu unu bilen, Arapla mı binlerce insan ya ıyor. Aynı durum Tunus ve Libya için de geçerlidir. Libya’da bu gün 135.000 Çerkesin ya adı ı biliniyor.

Suriye: Çerkes Memlukları döneminde, Mısır’ın hâkimiyeti altında bulunan Suriye’deki garnizonlarda önemli sayıda Çerkes bulunuyordu. Ancak, Çerkeslerin Suriye’ye yerle mesi Kafkasya’dan do rudan ve Balkanlar’dan ikinci nakil olmak üzere iki a amada gerçekleşti. 1860-66 arasında gelenler kuzeye yerle tirildiler. Sadece 1865-66 da Rasul-Ayn bölgesine ve yakınlarına, Bedevi ve Kürt baskınlarını önlemek için 13.648 Çeçen yerle tirilmi , 1880’de bunların sayısı takriben 5 bin ki iye dü mü tü.

Çerkeslerin Suriye'ye esas yerle imi, 93 harbi sırasında ve sonrasında oldu. 1878 yılında skenderun Limanı'na Kırım ve Kafkasya'dan 20 bin ki i, Beyrut ve di er limanlara da Balkanlar'dan binlerce Çerkes göçmeni indi. Bunların bir kısmı, iklim ko ulları ve hastalıktan telef oldu. Önemli bir kısmı da Golan tepelerine yerle tirildi. Rus kayıtlarına göre, Suriye'ye giden Çerkes sayısı 45 bin ki idir. Oysa bu sayı 70 bin ki iye kadar ula mı tır. Yerle me hattı, Dürzî bölgelerinin kar ısında uzanıyor ve Bedevi kabileleriyle bir tür tampon olu turuyordu.

Arap- srail Sava ları'nda, srail'in Suriye'ye ilk ve en büyük darbesi Çerkeslerin ço unun ya adı ı Golan tepelerinden geldi. O sırada Kuneytra'da ve çevresindeki köylerde 16.000 Çerkes ya ıyordu. srail birliklerine kar ı Çerkesler umutsuzca direndiler. Sonuçta Kuneytra'yı ve Çerkes köylerini tamamen keybettiler. Sonuçta Amerika, Golan'daki topraklarından vazgeçmeleri kar ılı nda, isteyenlerin ABD'nin New Jersey - Paterson ehrine veya Kaliforniya'ya yerle melerini önerdi. Teklifi kabul eden aileler, bugün Amerika'da vatanda olarak ya ıyor, dillerini ve kültürlerini koruyorlar. Suriye'de kalanlar ise am ve civarına yerle tiler. Çerkesler'in nüfusu bugün Suriye'de 35 bin ki i civarındadır. Suriye Çerkesleri, 30 yılı a kın süredir Kafkasya'da okuyabilmekte ve dönü yapan Çerkes sayısı da bir hayli fazladır.

Ürdün: Ürdün'ün ba kenti Amman'ın ilk sakinleri Çerkeslerdi. Kafkasya'dan do rudan, Anadolu üzerinden am'a geldiler. 700 kadar apsı , oradan Amman'ın bulundu u yere, eski Roma ehri Ammon'un harabelerine yerle ti. Daha ilk aylarda, Bedevilerin saldırısına u radılar ve kayıplar verdiler.

1882 yılında gelen 350 aile, eski Roma ehri Heras'ın harabelerinin oldu u bölgeye, 1892'de Mersin'den gelen grup da yine Amman'a yerle tiler. Görevleri ise Hicaz demiryolunu korumaktı. Çerkes köyleri askeri bir hat düzeninde kuruldu. Bu gün 6 köy halinde Vadi-es-Sir, Suveylih, Cera , Naur, Zarka ve Suhna 15-20 km. mesafede Amman'ı çevrelemektedir.

1922'de Britanya yönetimince Maveria-i Ürdün'e Filistin'den getirilen Ha imi soyundan emir Abdullah, Arap a iretleri tarafından ho kar ılanmadı. Emir in iktidarını yerle tirmesini ve çıkan isyanların bastırılmasını, Mirzabey komutasındaki Çerkes süvari birlikleri sa ladı. Yeni emir, Hassa Birli i'ni de Çerkeslerden olu turdu. 1928 yılında yapılan ilk Ürdün Anayasasına göre, 16 milletvekilinden olu an yasama meclisinde iki ki ilik kontenjan Çerkeslere ayrıldı. Bugün de 110 ki ilik Ürdün parlamentosunda Çerkesler ve Çeçenler için milletvekili kontenjanları vardır. İlk Ürdün ba bakanı da olmak üzere, her dönem bir bakan Çerkes olmu tur.

Bugün, Ürdün Çerkeslerinin sayısını, Amman Dayanı ma Vakfı 40-45 bin olarak vermi tir. 1934 yılında kurulan bir vakıf ve yakın tarihlerde kurulan 8 dernek ile, Çerkesce ö renim veren bir liseye sahiptirler.

SRA L: Ortado u'da, ekonomik artlar ve politik haklar bakımından en iyi durumda olanlar srail'deki Çerkeslerdir. Buraya yerle me hikâyeleri Suriye ve Ürdün'dekilerle aynıdır. 1864 sürgününden sonra Balkanlara yerle tirilen, Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki sınırda 14 yıl ya adıktan sonra Ortado u'ya gönderilen bir grup Çerkes, 1870 yılında Tiberial bölgesinde Kfar-Kama ve Reyhaniye köylerini kurdular. Bu köyler de, Araplarla Yahudiler arasından geçen sınırda bulunuyor. Bugün Kfar-Kama'da 2300, Reyhaniye'de ise yakla ık 1200 Çerkes ya ıyor. Köyler son derece geli mi , yolları yapılmı , okullar ve hastaneler en az Tel Aviv'dekiler kadar donanımlı ekilde düzenlenmi . Bütçeden Kfar-Kama köyünün ihtiyaçları için her yıl 5 milyon ekel (1,5 milyon dolar) ayrılmakta ve Kafkasya ile ili kilerinde oldukça ilerideler.

srail'deki Çerkes toplulu u, nüfusunun azlı na ra men kimli ini ısrarla koruyor. Çerkes çocukları ö renime anadillerinde ba lıyorlar. Okulda branice, Arapça ve ngilizce de ö reniyorlar. Altı yıllık ilkokuldan sonra, ö renimlerine esas dil olarak 7aıçj/FbAvi

Köylerde ileti m dili olarak Çerkesçe kullanılıyor. Kendi aralarındaki sorunları Xabzeye, yani kendi geleneklerine göre çözüme hakları var. Fakat nüfusları az oldu undan ve Çerkes gelene i en uzak akrabayla bile evlili i yasakladı ndan evlilik büyük sorunlarından biri olarak duruyor.

ERKESLERDE SOSYAL YA AM

Eskiden Adıge ve Abazalar'da toplumun tümünü olu turan halk, genelde 4 ayrı katmandan olu urdu. Beyler (p ıllar), Asiller (özdenler-vorklar), özgür çiftçi halk (tfekolt), Köleler (p ıllar). Da ıstanlı'larda halk katmanları bey, özden ve köleler olmak üzere 3 sınıfkken, Çeçenlerde bu tür bir ayırım yoktu. Kabardeyler'de (vunaut) dahil olmak üzere, di er Adıge boylarına nazaran 4 yerine 5 ayrı sosyal statü mevcuttu. Abzekhler'de p ı (bey) sınıfı bulunmamakta, buna kar ın 7 seçkin özden (vork) ailesinden olu an bir yönetim mekanizması bulunuyordu.

Köleli in olu masında, Kafkasya'da her an var olan sava ların rolü büyüktür. Zira, sava larda alınan esirler genellikle bu statüyü olu tururlar ve satılıp alınabilirlerdi. Buna ra men, Roma ve Yunan uygulamaları anlamında katı bir kölelik söz konusu de ildi. Birçok hakka sahiptiler. 1767 ve1790 yıllarında Kuban yöresi Çerkeslerinin ayaklanmaları sonucu, bey ve p ıllar Ruslara sı ınmak zorunda kaldılar. 1826 yılında, bir kısım halklarda kölelik kaldırılmı tı. 1861 yılında ise tümüyle kaldırılmı tır. Osmanlı mparatorlu u'nda ise 1908 yılında yasaklanmı tır.

Gerçekte, "sosyal ya am" oldukça geni bir kavramdır. Aileden soka a, misafirlikten imeceye, dü ün ve e lenceden yas törenlerine, i ya amından halk meclislerine kadar insanların birlikte oldukları hemen her alanı kapsar.

Geleneksel Çerkes ya amında bütün bu alanlar "Xabze" adı verilen, yazılı olmayan, ya anarak ku aktan ku a a aktarılan ve dünya halkarınca da bilinen belirli kurallarla düzenlenmi tir.

Geleneksel Çerkes ya amının ve bu ya amı düzenleyen bütün kuralların oda ındaki temel de er, birey ve aile onurunun korunmasıdır. Çerkes sosyal ya amının hedefi, bu ilke çerçevesinde kar ılıklı saygı, sevgi, anlayı , nezaket ve ciddiyet içinde herkesin onurlu, mutlu bir ya am sürmesidir. Sosyal ya am, bu anlayı ı ve de erleri koruma amacına yönelik sürekli bir e itimi, ya am prati i içinde i levsel e itimi gerçekle tirecek biçimde düzenlenmi tir. Konukluk, ziyafet sofrası, imece, dü ün, cenaze törenleri vd., hep bu do al e itimin, ya am prati i içindeki e itimin araç ve ortamlarıdır.

Geleneksel Çerkes ya amında hafifli e, laubalili e yer yoktur. Ama, geleneksel Çerkes ya amı sıkıcı, çekilmez bir ya am da de ildir. Tam tersine, herkesin kendi haklarının ve onurunun korunaca ından emin oldu u ortamlarda, güven içinde özgürce kendini ifade edebildi i, yeri geldi inde gönlünce e lenebildi i, görevlerini yapmı olmaktan ve kendisine kar ı da ba kalarının görevlerini yerine getirmi olmasından onur ve gurur duyabildi i, ya amdan alabildi ine haz ve tad alabildi i bir ortamdır.

Geleneksel Çerkes ya amının temel ilkesi öyledir: "Layşk olana layşk oldu nu layşk gör, haddi olmayanın sana layşk olmas ı layşk görmesine izin ve fırsat vermez". Bu ilke de öyle ifade edilebilir: "Gücü yetmeyen için gücünün yetti ini (iyilik, yardım) yap, gücüm yetiyor diye haddini a ma!".

Çerkes toplumunda her birey, bu ilke ve anlayı a uygun biçimde ya amayı hedefler. Her zaman her yerde önce kendisine yara ır biçimde, sonra da muhatabın layık oldu u biçimde davranır; saygı-sevgi gösterir, takdir eder, yardım eder, müdahale eder, yönlendirir, ele tirir, azarlar, engel olur. Yapılması gerekeni yapar. Ama "adam sende bana ne?" demez. Ba kalarının da, öyle davranmalarını gerektirecek biçimde hareket eder.

Yoksula, zayıfa elinden geldi ince yardım ve iyilik etmeye çalışır. Gücüm yetiyor diye gücü yetmeyenleri ezmeye kalkmaz. Çünkü bu, toplumun asla onaylamayacağı, ayıplayıp kınayacağı bir davranış olur. Kimse düenin dostu olmazken Çerkes, düenin dostu olmak durumundadır. Üstelik kendisi düerse, başkasından dostluk bekleyecek yerde, düememeye çaba gösterir; düese bile düetüünü kimseye göstermemeye çalışır.

Çerkes toplumunda dayanışma duyguları çok gelişmiştir. İhtiyacı olana, “ihtiyacım var” demesine fırsat vermeden ve onurunu kırmadan yardım ulaştırılır. İhtiyacı olduğu halde bunu belirtmediği ve kendisine yardım ulaştırılmadığı için ölüp giden Çerkes olabilir, ama dilenen Çerkes pek az görülebilir.

Çerkes toplumunda, bir çocuğun herhangi bir kusur-kabahatini lemesi halinde, ailesi ayıplanıp kınanabildiği gibi, o çocuğun o kusurunu lediği yer ve zamanda buna engel olma gücü ve olanağı bulunup da engel olmayan herhangi bir başkası Çerkes de sorumlu tutulur, ayıplanır, kınanır. Kimse başkasının yanlışından yararlanmaya kalkmaz. Asıl erdem, toplumda yanlışlara, erdemsizliklere fırsat vermemek, engel olmaktır.

Geleneksel Çerkes toplumu, örgütlü bir toplumdur. İki kişinin birlikte herhangi bir iş yapması sözkonusu olduğu anda, bunlardan biri thamate/thamade (önder, başkan), diğeri guadze/quedze (yardımcı)dır. Thamate/thamade yalnız kendisinden değil, yardımcısıyla birlikte oldukları o küçük toplumun, grubun yönetiminden; tehlike ve kötülöklere, erdemsizliklere, töredışı lıklara karşı korunmasından, birlikte yapacakları işin kurallara uygun bir biçimde başarıyla yerine getirilmesinden sorumludur. Yardımcısı da ona uymakla, onun vereceği görevleri yerine getirmekle yükümlüdür.

İki kişi arasında herhangi bir anlaşmazlık ya da görüş ayrılığı çıktığı takdirde, thamade'nin kararı uygulanır, anlaşmazlığın çözümü, işin idaresi 7(a)-16.5(y)19.5'iz

Ailenin temel dire i konumundaki anne, cumhuriyetin ba bakanı gibidir. O ailenin bütün sorunlarıyla bir biçimde ilgilidir. Çocuklarla, yakın çevreyle ili kileri hep o düzenler. Çocukların e itiminde temel görev anneye aittir. Baba bu e itim sürecini tamamlayan bir model, bir otoritedir.

Çerkeslerde akrabalık anlayı ı oldukça geni tir. Bir Çerkes deyi i; "Gen yedi kuak öteye s çar" biçimindedir. Öyle anla ılıyor ki, Çerkesler insanın gen haritasını bilmiyor olsalar da, gerek kendi ya am pratiklerindeki, gerekse ili kide buldukları di er toplumlardaki gözlemlerle akraba evliliklerinin yol açabildi i sorunları görmü ler ve genin bu etkisini tespit etmi lerdir.

Çerkeslerde soyadları gerçekten soyun adıdır, aynı soyadını ta ıyanlar, akrabadırlar. Aynı soydan gelenler, kan ba ı bakımından ne kadar uzak olurlarsa olsunlar birbirini sayar, gözetirler ve birbirleriyle evlenmezler. Çerkeslerde amca-hala-dayı çocuklarının, iki akraba dede torunlarının birbiriyle evlendi i görülmü de ildir.

Çerkesler annelerinin baba ve anne soylarını da gözetir ve akraba sayarlar.

En önemli iki akrabalık terimi wuneqe ve bla e'dir. Wuneqe , aynı baba-dede soyundan gelenlerin, aynı soyadını ta ıyanların akrabalık ili kilerini belirtir. Bla e ise evliliklerle edinilen hısımlıklardan kaynaklanan akrabalı ı ifade eder. Çerkeslerde "onlar bizim akrabamızdır; annem/babaannem/anneannem onların ye enidir" türünden akrabalık söylemlerine sıkça rastlanır..

Çerkeslerde çocu un kimli i belirtilirken, baba soyu kadar anne soyu da önem ta ır. Birinden söz edilirken filanların o lu/kızı, filanların ye eni biçiminde söz edilir. Çocuk üzerinde baba ve baba soyu gibi, dayı ve dayı soyunun da söz ve karar yetkisi vardır.

Öf ve Adetler (Xabze):

Çerkes toplumu, Xabze adı verilen kurallarla yönetilir. Xabze, etimolojik olarak; dı arının, alanın, çevrenin, a a ısının dili, ablonu, düzeni demektir.

Çocu un do umundan itibaren büyüyüp yeti mesine, ya lanıp ölmesine kadar, insan hayatını düzenleyen ve güzelle tiren çe itli seramoniyel kurallar vardır. Bunlar, modern sosyolojideki görgü kurallarından, gelenek ve göreneklere, örf, adet ve töre kurallarından ahlak ve din kurallarına, hatta maddi yaptırımlarla perçinlenen hukuk kurallarına kadar bütün sosyal kuralları kapsarlar.

Xabze, en basit görgü kuralından, gelenek ve göreneklere, örf ve adetlerden ahlak ve din kurallarına, hatta yazılı olmayan yasa ve anayasa kuralına kadar toplumu yöneten bütün kuralları ifade eder.

Öyle ki, geleneksel Çerkes toplumunda Xabze kurallarıyla düzenlenmemi herhangi bir alan yoktur.

Xabze kuralları, toplumun hemen bütün bireyleri tarafından bilinir. Çünkü bu kurallar, ya do al toplumsal ya am süreci içinde herkesin katkı ve katılımıyla olu mu tur ya da aileler düzeyinde temsilcilerin katkısıyla olu turulmu , payla ılarak, yaparak, ya ayarak ö retilmi ve benimsetilmi kurallardır.

Geleneksel Hukuk (Xabze):

Çerkes toplumu, günümüz dünyasındaki ngiltere örne ine benzer biçimde, yazılı olmayan geleneksel hukuk kurallarıyla yönetilir. Çerkes ya amında örf-adet kurallar, hukuk kuralları iç içedir.

Xabze kurallarının ba lıca iki temel kayna ı vardır. Biri, toplum bireyelerinin, geleneksel Çerkes mantalitesi içinde, do al olarak veya bilinçli bir zihinsel faaliyet süreci sonunda " ayet bu konu bir halk meclisi gündemine gelmi olsaydı acaba nasıl bir düzenleme yapılırdı?" türünden bir soruya verece i cevaba uygun davranmasıdır. Böylesi bir davranı , zaman içinde benzer durumlarda kalan

ba kaları tarafından da benimsenip uygulanarak, zaman içinde Xabze kuralı haline gelebilir. Xabzenin ikinci temel kayna ı ise “Xase“ adı verilen halk meclisinin kararlarıdır.

Xabze denilen geleneksel hukuk kuralları esas olarak Xase adı verilen yasama meclisi tarafından olu turulur. Uygulama toplumun tümü tarafından izlenir ve denetlenir. Geleneksel Çerkes toplumunda yaygın ve etkili bir sosyal denetim mekanizması vardır. Xabzeye aykırı davranı lar, öncelikle lokal düzeyde çözülmeye çalı ılır. Mümkün oldu u kadar hiyerar ik olarak üst düzeydeki toplum önderlerine (thamadelere) ula tılmamaya çalı ılır. Çünkü olumsuzlukların yerinde çözümlü p giderilmesi, dillendirilip yayılmaması esastır. Bir atasözü; “kötülü ü dillendirirsen azar, iyili i dillendirirsen ürer” biçimindedir. Bununla birlikte, yerel düzeyde çözülemeyen sorunlar

HAP SHANES OLMAYAN TEK HALK: ERKESLER

M.Ö. 5000'li yıllardan beri ya am tarzları bilinen Çerkes halklarının, Kafkas-Rus sava larını kaybedip anavatandan sürüldükleri 1864'lü yıllar

ERKES MÜZİK ALETLERİ :

1- Apap ne – Mandolin benzeri üç

yice ayrılan kemikler çekilip çıkarıldıktan sonra kaynamakta olan etin içine figu/figue veya xugu denilen temizlenmiş, ayıklanmış darı eklenir. Kisi birlikte iyice özle inceye kadar kaynatmaya devam edilir. Çe itli baharatlar eklenir. Kaynayan eyin et mi, ba ka bir ey mi oldu u anla ılamaz hale gelince çıkarılıp kurutulur. Toz haline getirilir. Bazen toz halinde, bazen balla karı tırılıp bilye haline getirilmi katı macun olarak, tsıye/tsey denilen ve artık Çerkeska adıyla tanınan erkek giysilerinin gö üs kısımlarında yer alan, “hazır” diye adlandırılan fi ekliklerin içinde korunup ta ınır. Seferde, yolculuk sırasında bir fi ekli in içindeki toz omile, insanı bir ö ün, bazen de bir gün tok tutabilir.

Hazırlayanlar: Cahit ASLAN, Sefer E.BERZEG, Murat PAP U, Özdemir ÖZBAY,
Fahri HUVAJ, Cankat DEVR M,
Necmettin KARAERKEK, Semih S.DA İSTANLI

Düzenleme: Muhittin ÜNAL - Erol YILDIR

Kafkas Dernekleri Federasyonu